

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Навчально-науковий інститут філології, перекладу та журналістики
Кафедра української мови та методики її навчання

Середня освіта (Українська мова та література)

014.01 Середня освіта (Українська мова та література)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ СВІТІВ ПЕРСОНАЖІВ ОПОВІДАННЯ
ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «КРАСА І СИЛА»

студентки **Романченко Анни Олександрівни**

Науковий керівник – Бойко Надія Іванівна, доктор
філологічних наук, професор

Рецензент – Кайдаш А.М., канд. філол. наук, доцент

Рецензент – Петрик О. М., канд. філол., наук, доцент

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Бойко Н. І., докт. філол. наук, проф. _____

Ніжин – 2020

АНОТАЦІЯ

Романченко А. О. Об'єктивація емоційних світів персонажів оповідання Володимира Винниченка «Краса і Сила»

У роботі схарактеризовано поняття про емоційні світи та засоби їх вербалізації; систематизовано наявні визначення ідіолекту та його специфічних рис; розглянуто особливості мовотворчості Володимира Винниченка та визначено його внесок в історію української літературної мови; виділено лексико-фразеологічні засоби об'єктивації емоційних світів у творі «Краса і сила»; виділено та проаналізовано засоби вербалізації протікання, вияву та причини емоційного стану персонажів у художньому творі. Мовна картина світу емоцій персонажів постала в їхній мінливості, силі вияву, динаміці, взаємодії та протидії. Емоції пронизують усю тканину аналізованого твору.

Ключові слова: ідіолект, емоція, вербалізація, об'єктивація, Володимир Винниченко.

ANNOTATION

Romanchenko A. Objectification of emotional worlds of characters of Vladimir Vynnychenko's story "Beauty and Power"

The author considers emotional states and ways of their verbalization, which are present in the analyzed work; the definition of idiolect and its specific features has been modeled; the peculiarities of Volodymyr Vynnychenko's language creation has been considered and his contribution to the history of the Ukrainian literary language has been determined; the concept of emotion has been analyzed and its lexical and phraseological means of objectification in the work "Beauty and Power" has been singled out.

Key words: idiolect, emotion, verbalization, objectification, Volodymyr Vynnychenko.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ІДІОЛЕКТУ ПИСЬМЕННИКА ЯК ОБ’ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ	8
1.1. Ідіолект письменника як об’єкт лінгвістики	8
1.2. Постать В. Винниченка в історії української літературної мови....	13
1.3. Домінанти ідіолекту В. Винниченка.....	17
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ОБ’ЄКТИВАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СВІТІВ ПЕРСОНАЖІВ В ОПОВІДАННІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «КРАСА І СИЛА»	27
2.1. Лексичні засоби об’єктивації емоційних світів персонажів.....	27
2.2. Фразеологічні засоби об’єктивації емоційних світів персонажів	34
РОЗДІЛ 3. ОБРАЗНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЕМОЦІЙНИХ СВІТІВ ПЕРСОНАЖІВ В ОПОВІДАННІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «КРАСА І СИЛА»	41
3.1. Образні лексико-фразеологічні вербалізатори причини емоційного стану	41
3.2. Образні лексико-фразеологічні вербалізатори вияву емоційного стану	49
3.3. Образні лексико-фразеологічні вербалізатори протікання емоційного стану	53
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	63

ВСТУП

Емоції є однією з форм відображення дійсності, реакцією на події, ситуації, що відбуваються у житті людини. Подібна вагомість ролі емоцій у людській свідомості обумовлює необхідність їх більш детального вивчення. У сучасному українському мовознавстві помітно зростає кількість досліджень, присвячених вивченню емотивних одиниць на позначення емоційних станів, з врахуванням специфічних рис ідіолекту того чи іншого письменника. У сучасному мовознавстві одним із пріоритетних напрямів лінгвістичних досліджень можна назвати вивчення зв'язку мови з емоційною сферою людини. Найбільшу увагу привертають не стільки процеси, які відбуваються у самій мові, скільки взаємозв'язок мови і психології, мови і мислення, мови і культури, мови і суспільства. Останнім часом особливої актуальності набувають практичні дослідження у сфері лінгвістики емоцій. Над теоретичними розробками цих питань працювали такі науковці: Н. І. Бойко, В. М. Гамзюк, Ю. Ф. Прадід, О. М. Охріменко, О. О. Селіванова, О. М. Каракуця, Н. А. Хом'якова, Г. Г. Демиденко та інші вчені.

В українському та зарубіжному мовознавстві, що постійно розширює можливості свого наукового пошуку й активно взаємодіє із суміжними науковими дисциплінами, простежується посилена увага до мовотворчості окремих письменників. Над дослідженням індивідуально-авторського стилю працювали мовознавці, серед яких С. Я. Єрмоленко, Н. М. Сологуб, В. С. Калашник, Н. І. Бойко, А. І. Бондаренко, В. Д. Ужченко, Ю. І. Кохан, Т. О. Євтушина, Л. І. Коткова та багато інших учених. Особливу увагу дослідників привертають проблеми не мови взагалі, що мислиться передусім в абстракції, як система систем, а індивідуального мовлення зокрема, у його конкретних виявах. Щоб повніше й ґрунтовніше дослідити національну мову на певному етапі її розвитку, потрібно виявити й вивчити специфічне в ідіолектах її носіїв та чинники, які вплинули на формування індивідуального стилю.

Актуальність теми зумовлена посиленням уваги сучасних лінгвістичних досліджень до проблеми емотивності різнорівневих мовних одиниць, уживаних у творах української художньої літератури, шляхом дослідження ідіолектів визначних українських письменників. Виокремлено й аналіз лексико-фразеологічних вербалізаторів емоційних станів персонажів в ідіолекті В. Винниченка. Дослідження емоційної сфери у творчому доробку письменника сприятиме не лише виявленню в його мовотворчості самотвора та унікальних рис, а й дасть можливість простежити за тими причинно-наслідковими зв'язками, які спрямували автора до використання емотивних лексико-фразеологічних засобів.

Мета магістерської роботи – здійснити лінгвістичне дослідження лексико-фразеологічних одиниць твору Володимира Винниченка «Краса і сила», що вербалізують емоційні стани персонажів у художньому ідіолекті митця. Досягнення цієї мети передбачало розв'язання таких **завдань**:

- 1) окреслити теоретичні аспекти вивчення емотивності лексико-фразеологічних одиниць;
- 2) максимально повно виявити склад емотивно маркованих одиниць у творчому доробку письменника та описати особливості вербалізації емоційних виявів персонажів;
- 3) визначити домінантні складники ідіолекту Володимира Винниченка та з'ясувати чинники, які вплинули на його формування;
- 4) схарактеризувати причини, вияви та протікання емоційних станів та одиниці, які їх вербалізують;
- 5) проаналізувати особливості використання емотивної лексики, загальномовних та індивідуально-авторських фразеологізмів для вербалізації емоційних світів персонажів.

Об'єкт дослідження – лексико-фразеологічний масив оповідання Володимира Винниченка «Краса і сила».

Предмет дослідження – лексико-семантичні та фразеологічні емотивні одиниці як вербалізатори емоційних світів персонажів та домінуючі складники ідіолекту письменника.

Джерельна база дослідження. Лексичні та фразеологічні одиниці оповідання Володимира Винниченка «Краса і сила», що вербалізують емоційні стани персонажів, дібрано з видання: Винниченко В. Краса і сила: [повісті та оповідання] / упоряд., авт. приміт. П. Федченко. авт. передм. І. Дзевєрін. Київ: Дніпро, 1989. 752 с.

Доповненням до джерельної бази магістерської праці були матеріали академічного тлумачного «Словника української мови» (в 11-ти томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980) та «Фразеологічного словника української мови» (у 2-х книгах/ уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 1999. 984 с.).

Методи дослідження зумовлені метою, завданнями та аналізованим матеріалом: описовий метод (для визначення емотивного потенціалу лексичних та фразеологічних одиниць); метод контекстного аналізу (для визначення зв'язку метафоризованих і трансформованих мовних одиниць з іншими мовними одиницями в межах контексту); метод фразеологічної ідентифікації (для дослідження співставлення узуальних і трансформованих фразеологічних одиниць, ідіоматичних виразів, одиниць пареміології); метод компонентного аналізу (для виявлення семантичних структур емотивів – аналізованих лексичних та фразеологічних одиниць). У роботі використано метод кількісних підрахунків.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в магістерській роботі вперше комплексно розглядається важливий складник художньої мови – емотивні лексичні та фразеологічні одиниці, які вербалізують емоційні світи персонажів оповідання В. Винниченка «Краса і сила». Було виявлено склад емотивних лексичних та фразеологічних одиниць, що об'єктивують емоційні процеси, стани, вияви персонажів у творі письменника. Схарактеризовано емотивний потенціал та особливості

функціонування стійких словесних комплексів в аналізованому художньому творі.

Практичне значення роботи та отриманих результатів убачаємо в можливості використання її фактичного матеріалу в лекційних курсах із лексикології, фразеології, лексикографії, стилістики української мови, історії української літературної мови, лінгвістичного аналізу тексту.

Матеріали роботи можуть бути використані для написання навчальних посібників із лінгвостилістики, лексикології; для укладання словників мови В. Винниченка, у процесі викладання лінгвістичних спецкурсів та спецсемініарів.

Апробація результатів дослідження була здійснена на «Всеукраїнських Грищенківських читаннях» (Ніжин, 2019), студентській науковій інтернет-конференції «Молодь у науці» (Ніжин, 2020), Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Арватівські читання» (Ніжин, 2020), у доповіді на засіданні кафедри української мови та методики її навчання (протокол № 9 від 16 грудня 2020 р.).

Публікації. Основні положення магістерської роботи викладені у 2-х наукових публікаціях: «Трансформація фразеологічних одиниць у мовотворчості В. Винниченка» // Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції, 15 квітня 2020 року «Арватівські читання»; «Вербалізація емоційних станів персонажів (на матеріалі творів В. Винниченка)» // Вісник студентського наукового товариства [Електронне видання]: збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів/ за заг. ред. О. В. Мельничука. Вип. 23. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 223–225.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (67 позицій). Повний обсяг магістерської роботи – 68с., основного тексту – 62 с.

РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ІДІОЛЕКТУ ПИСЬМЕННИКА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ

1.1. Ідіолект письменника як об'єкт лінгвістики

Поняття «ідіолект», яке активно застосовується як і у вітчизняній мовознавчій науці, так і в зарубіжній лінгвістиці, на сьогоднішній день є одним з базових термінів у галузі дослідження індивідуальних особливостей мови.

У мовознавстві важливим є питання про вивчення ідіолекту письменника на базі його художніх матеріалів, оскільки митець є представником певного культурного кола та зображує у своїй творчості набутий досвід свого народу. Письменник використовує мову задля здійснення задуму, демонстрації власних поглядів, приносячи водночас суб'єктивне нашарування, використовуючи індивідуальні мовні засоби, синтаксичні структури та емотивну лексику.

До питання взаємозалежності між мовою та її носіями протягом декількох століть звертались різні науковці. Підґрунтям для пояснення такого явища стало антропоцентричне мовознавство В. фон Гумбольдта, яке пояснило безпосередньо «процес існування» мови у свідомості особистостей. Дослідниця К. В. Іванцова звернула увагу на те, що у роботах О. О. Потебні є пояснення мовного розвитку та природи мови. Мова певного народу була розглянута як виявлення самосвідомості, а мова певної особистості як вияв індивідуальності [25, с. 9].

У лінгвістичній науці є думка, що доречно вивчати ідіолект письменника на матеріалі творів митця, так як він є представником певного лінгвокультурного кола та зображує у тексті мовний досвід, засвоєний раніше. Часто письменник використовує народну мову задля реалізації творчості, виражаючи при цьому певні думки, почуття, переживання, добираючи мовні та художні засоби, створюючи авторські модифікації,

показуючи лексичні пріоритети та домінанти стилю. Таким чином у мовотворчості автора зображується творча манера та мовна картина світу. Відомий лінгвіст Б. Томашевський стверджував, «що аналіз індивідуальних рис мовотворчості є одним з завдань мовознавства, що аналізує мовлення в усіх його аспектах» [60, с. 29].

У ХХ столітті до питання «особистісність» мови звертались такі вчені, як Ш. Баллі, М. Трубецкой, І. Бодуен де Куртене. Ці лінгвісти вивчали мову у феноменальному аспекті, при цьому наголошуючи на важливості створення науки, яка б вивчала мовну особистість. На сьогоднішній день науковці часто звертаються до праці В. В. Виноградова «Досвід історичного аналізу» [10, с. 190], де науковець проаналізував виступи захисників права. У той час вперше було уточнено такі поняття, як «образ автора» та «мовна особистість».

У психолінгвістичному аспекті розгляд мовної особистості займає проміжне місце між реальними вчинками та соціальною складовою. Бачення світу – зображення в психіці певних стереотипів, які мають різний характер та глибину. У різний час різні науковці по-різному трактували це визначення, як-от, наприклад, Г. І. Богін стверджує, що це особистість, яка розглядається з боку продуктивності мовних вчинків та несе в собі здатність до розгляду мовної системи [7, с. 61]. У той час Ю. М. Караулов трактує таке визначення як особливості та вміння людини, які зумовлюють створення нею певних творів, виділяючи при цьому різні рівні: лексикон індивіда (граматичні знання), лінгво-конгнітивний (інтелект особистості) та мотиваційний рівень, в якому відображається система особистісних мотивів [30, с. 261].

Беручи до уваги вказане вище, можемо стверджувати, що дослідження ідіолекту мовної особистості грає велику роль при дослідженні творчості певного письменника. При аналізі мовної особистості до уваги беруться різні фактори: вікові, соціологічні, ідеологічні, гендерні та інші.

Соціальний аспект, який береться до уваги при розгляді певного індивіда з мовної точки зору, має різні класифікації, тому при розгляді цього

чинника є логічним розглядати територіальний критерій, адже сільські та міські особистості мають різні ознаки мовлення. До вікового аспекту належить розгляд віку особистості та який вплив безпосередньо він має на мовні особливості. Гендер – стать, а ідеологічний – національність, статус у суспільстві, місце народження та професія [19, с. 32].

Все вищезгадане дає підстави стверджувати, що при розгляді мовотворчості певного письменника визначну роль грає аналіз письменника як мовної особистості, який дасть усвідомити концептуальну картину світу, тому актуальним слід вважати виявлення особливих рис творчості письменника, тобто ідіолекту (індивідуального стилю). При розгляді такого аспекту не можна не взяти до уваги безпосередньо роботу з самим текстом, адже саме в ньому можна відстежити особливості індивідуального мовлення письменника [16].

Питання лінгвістики тексту в різний час було опрацьовано як і українськими, так і зарубіжними вченими–лінгвістами (Л. А. Булаховський, О. О. Потебня, М. М. Бахтін, Л. І. Мацько, П. Ю. Плющ, Л. О. Пустовіт та інші).

На початку ХХ століття більшість мовознавців більш схилились до формально-граматичного підходу вивчення мови, проте пізніше у роботах українських мовознавців було створено концепцію про текст як багатоскладову систему, що має свої імпліцитні та експліцитні засоби, закономірності побудови поезики того чи іншого митця, проте навіть зважаючи на це форма репрезентації національного зображення світу є до кінця не дослідженим питанням і його можна віднести до актуальних.

На сьогоднішній день вивчення лінгвістики тексту посідає чільне місце в розвитку лінгвістичної науки. Сучасні дослідження набули інших рис: функціоналізм, когнітивізм та антропоцентризм, що наближує їх до психолінгвістики. Науковці стверджують, що сучасне мовознавство рухається в напрямку від моделювання мови до самостійної системи в широких антропологічних парадигмах [37]. Ці зміни спровокували інші

підходи до осмислення мови митця, відбиваючи при цьому зображувану концепцію світу зі всіма морально-етичними, національними та аксіологічними цінностями.

Переосмислене на початку ХХІ століття прочитання художніх текстів приводом для запровадження концептуальних ознак з погляду лінгвостилістики: належність до різнорівневих мовно-структурних одиниць (слово, словосполучення, речення, надфразна єдність, безпосередньо текст), належність до часово-просторових параметрів мови, пов'язаність тексту з певною ситуацією [21].

Для аналізу було обрано творчість Володимира Винниченка – письменника, творчість якого має безліч особливостей. На художнє різноманіття творів письменника першими звернули увагу ще його сучасники – І. Франко, І. Нечуй–Левицький, О. Кобилянська, Леся Українка та інші, наголошуючи на неординарності письма та виділяючи використання народної мови у творчості. Твори письменника вирізняються глибоким психологізмом, що є ідентичним явищем в українській літературі початку ХХ століття. Беручи до уваги цей аспект, не можна не згадати термін «ідіолект».

Відомо, що спочатку термін *ідіолект* вживали на позначення певних мовних особливостей, які сформувались під впливом різнопланових чинників (соціальних, психологічних, психофізичних тощо). На сьогоднішній день основою дослідження того чи іншого ідіолекту є врахування підпорядкованості іншим рівням, таким як діалект, соціолект та іншим, при цьому враховуючи ситуацію спілкування та період життя мовця [58].

Ідіолект автора художнього твору ґрунтується на ідіосвіті, у якому відображена національна картина світу. В ідіолекті національна картина світу вербалізується, об'єктивується крізь призму системи образів-концептів. Останні відкривають внутрішній світ автора, його світоглядні, просторово-часові позиції та домінантні філософські концепції. Ключові складники художнього тексту, естетично збагачені духовною енергією письменника,

постають як вербалізатори його ідіосвіту. Наявні в художньому тексті константні мовні одиниці (слова, фразеологічні звороти, символічні й лейтмотивні образи тощо) належать до виразників інтенцій автора, його визначальних, концептуальних цінностей – репрезентантів ідіосвіту.

Більшість дослідників стверджує, що «ідіолект», «ідіостиль», «індивідуальний стиль» – суміжні поняття, тому ми будемо дотримуватись цієї точки зору. Наука, яка вивчає текст з точки зору індивідуальності отримала багато різних назв від науковців: «інтерпретація тексту» (В.М. Русанівський, В.А. Кухаренко), «художній дискурс» (П. Ю. Гриценко, Л. І. Мацько, С. П. Бибики та інші), але найпоширеніший на сьогоднішній день слід вважати термін «лінгвостилістика» (Л. А. Булаховський).

Так, провівши аналіз мовознавчих праць, які присвячені проблемі ідіостилю, можна припустити, що широкий діапазон цього терміна є різноманітним та зумовленим рядом історичних причин, адже ще в римській культурі визначення «стиль» означало метонімічне позначення певних особливостей твору того чи іншого письменника [52, с. 103].

Визначення індивідуального стилю автора відіграє велику роль у виокремленні певних рис художньої літератури, адже саме мовні особливості дають можливість визначити домінантні та специфічні риси авторського бачення світу. У мовознавстві художній стиль розглядають на лінгвістичному або ж літературному рівні. В лінгвістичному аспекті слід звернути увагу на емоцію та експресію мовних явищ, зображуючи стиль як поєднання емоційних засобів й експресивних значень [13, с. 43]. Такі дослідники, як В. Виноградов, І. Білодід та ін. сформулювали загальні основи лінгвістичного аналізу ідіолекту того чи іншого письменника, наголошуючи на тому, що проводячи аналіз на всі мовних рівнях, особливу увагу слід звертати на лексичний, який на думку вчених є найпродуктивнішим.

Все частіше мовознавчий аналіз поєднується з когнітивним підходом, який у свою чергу дає змогу осмислити творчість письменника з того чи іншого боку, обґрунтовуючи використання автором тих чи інших художніх

та мовних засобів [23, с. 8]. Багато вчених (О. Потебня, Ю. Лотман та ін) наголошували на доцільності використання саме цього методу, адже він якнайповніше проаналізувати художній твір, досліджуючи ментальні процеси, які визначають світогляд мовної особистості. При лінгвокогнітивному аналізі інтерпретатору необхідно враховувати і методи лінгвістичного аналізу, так як в творі матеріалізується картина сучасного для письменника світу. Тому можна стверджувати, що відповідний етнос відбивається на мові художнього твору.

Отже, використовуючи лінгвістичні засоби, письменник відбиває власне сприймання світу, емоційні стани, зображує реалії та події.

1.2. Постать В. Винниченка в історії української літературної мови

На сьогоднішній день у мовознавстві є актуальним вивчення творчості тих письменників, які були вилучені з історії української мови та літератури. У радянський час творчий доробок В. Винниченка був недооцінений та більш ніж 50 років творчість письменника не досліджувалась на достатньому рівні. Тим часом йдеться про самотутнє явище не лише в історії, літературознавства, а й для мовознавчих досліджень. Життєвий та творчий шлях історика, прозаїка, драматурга, художника та громадського діяча припав на бурхливий початок ХХ століття.

Ще будучи юним письменник не міг оминати сучасні йому суспільно-політичні події, адже ще студентом був заарештований за членство в Українській студентській громаді. Пізніше – дисциплінарний батальйон. У 1917 році письменник переправляв революційну літературу, за що був засуджений, але завдяки друзям, вирвався з царських лав. Декількома роками пізніше В. Винниченко очолив опозиційний рух до самопроголошеної на той час Української Держави, тимчасово ставши головою Директорії, але через суперечності був змушений піти у відставку та

емігрувати. Пізніше писав, що «обтрушує з себе порох політики та поринає в своє діло – літературу».

Не можна й оминати той факт, що письменник намагався вирішити проблему самостійності та автономності української мови висловлюючи свою європейську спрямованість та неодноразово наголошуючи на самобутності мови. Важливим підтвердженням цього факту є лист -протест В. Винниченка до свого сучасника М. Горького. Не поділяючи критики шовіністичного Горького, який писав, що українська мова – «наречие» и искусственный язык», молодий політик та письменник захищає рідну мову, спираючись на історичні факти.

Перш за все, в історію української літератури В. Винниченко ввійшов як новатор. Обірвавши зв'язки з етнографізмом, письменник створює абсолютно нову модель світу, ввібравши при цьому просторово-часові координати. Саме з творчістю письменника пов'язують перехідний етап в історії української літератури – від реалізму до модернізму.

Так як письменник ознаменував перехідний період української літератури до іншої естетики [47], то не можна не звернути увагу на своєрідну манеру зображення суспільного життя героїв з використанням живої мови, що було ідентичним явищем для того часу.

Звертаючись до мовотворчості письменника, можна виділити лексичне багатобарв'я народної мови з розмовно-просторічними формами і перегуки народних ритмів. Письменникові дорікали за розхристаність письма, грубувату, нечисту українську мову (М. Вороний), “волохатий і незроблений стиль” (С. Єфремов) та за те, що його мовотворчість “поплямована великоруськими словами” (Нечуй-Левицький). Саме цей факт літературознавець І. Дзевєрін пояснює тим, що В. Винниченку доводилося працювати в надскладних умовах, він повинен був поспішати. Більше того, часто письменник вдавався до суржика, зважаючи на його поширення в побуті і тому доречним є коментар Михайла Слабошпицького, що в «творчість молодого письменника ввійшли різні соціальні верстви і

засвучали вони саме так, як говорили у правдивому житті, часто до потворності хворою мовою, що і вирізняло серед безкультурних люмпенів (а їх у творах Винниченка справді чимало). Одним словом, який час, така і мова, така й правда про нього» [цит. за: 33, с. 5].

Беручи до уваги творчість та особистість письменника, не можна не звернути увагу на психофізичні здібності В. Винниченка давали можливість швидко реагувати на різнотипні особисті та суспільні проблеми, тим самим витворюючи неповторну манеру, на що і звернув увагу видатний сучасник письменника І. Франко, пишучи, про те, що «В. Винниченко виділявся з безталанної генерації тогочасних митців, хто не ліз за словом в кишеню та писав «рішуче, мускулисте та повне темпераменту» [17, с. 111].

Літературознавець С. Зігічук стверджує, що твори митця є лаконічними та щирими, маючи при цьому простоту композицію, але й імпульсивність і динамічність. Винниченко мав вміння вкласти у невеликі за обсягом твори важливу ідею, які різнились серед інших широкою панорамою характерів [24, 126].

Підкреслював талант і значимість видатного письменника і видатний імпресіоніст 20-х років ХХ ст. М. Коцюбинський, пишучи: «Кого у нас читають? Винниченка. Про кого скрізь йдуть розмови, як тільки річ торкається літератури? Про Винниченка. Кого купують? Знов Винниченка.» [41, с. 50].

Більшість критиків схиляються до того, що твори митця ознаменували новий період в розвитку літератури, адже Винниченко є новатором на різних рівнях. Твори письменника пронизані філософією екзистенціалізму, що є нетиповим явищем для української літератури постреалістичного періоду.

Значно вплинуло на світогляд митця спілкування з видатними політиками й письменниками того часу, проживання за кордоном, тому його ідіолект уособлює рівень європейської свідомості.

Мовна картина світу є вербальним відображенням його відчуття світу. У своїй прозі письменник використовує широку палітру мовних засобів:

неологізми, «суржик», діалектизми, просторічну лексику. Мовно-стильові особливості в прозі сприяють зануренню в найпотаємніші грані душі, змальовуючи тогочасну епоху та героїв максимально психологічно та максимально точно відтворюючи дійсність.

І. В. Качуровський писав, що якщо на «Слово о полку...» можна написати курс фоніки, на основі «Кобзаря» Шевченка – курс стилістики, то на прозі Володимира Винниченка можна створити університетський курс архітектоніки та лінгвостилістики [31, с. 150].

Тому не дивно, що дослідженню мовотворчості письменника присвячено багато статей та наукових робіт таких науковців, як Г. П. Лукаш, Н. П. Плющ, Т. І. Гундорової, Н. Г. Сидяченко, Л. І. Шевченко, О. А. Мороз, Н. В. Устенко В. М. Русанівського, О. В. Болюх, Л. І. Шевченко, та праці інших літературознавців та мовознавців. Згадані лінгвісти та літератори вивчали творчість письменника фрагментарно, беручи до уваги той чи інший твір або ж аспект творчості, ідіолект письменника.

Дослідниця творчості письменника Л. О. Науменко присвятила дисертацію дослідженню мовних особливостей ранніх творів В. Винниченка, провівши функціонально-стилістичний аналіз ранньої прози та виявивши особливості ідіостилію [46]. Інший лінгвіст – В. Б. Білоус у своїй роботі «Мова драматичних творів В. Винниченка в лінгвокультурному аспекті» проаналізував культурні та соціальні чинники першої половини ХХ століття та особливості їх відбита в драматичних творах досліджуваного нами письменника [6].

Не дивно, що В. Винниченко привертає увагу вчених-лінгвістів, адже письменник належав не лише до тих авторів слова, хто використовував корінну українську лексику, а й до тих, хто збагатив фонд української літературної мови. Чи не найвизначнішим внеском В. Винниченка є збагачення лексичного та фразеологічного фонду. У творах письменник можна знайти «незвичне, а то й небувале у українській літературі того часу вміння демонструвати психологічну фактуру внутрішнього життя

персонажів» [44, с. 24]. Якщо говорити про мовні засоби, які максимально близько можуть передати душевний стан персонажа або героя, то в цьому аспекті фразеологізмам немає рівних, адже використовуючи їх можна повністю донести творчий задум, що є найголовнішою метою діяльності будь-якого митця. Лінгвісти, які досліджували мовотворчість письменника неодноразово зупинялись на дослідженні фразеологічних одиниць (далі – ФО) на позначення емоційних процесів [46], адже вони грають ключову роль в творенні образів героїв твору. Використовує письменник й такі мовні засоби, які вербалізують мову героїв твору, як повтори, порівняння, художні засоби, які будуть розглянуті в наступних частинах наукової роботи.

Отже, не дивлячись на тривале забуття і вилучення з контексту творчості письменника в зв'язку з ідеологічними переконаннями, В. Винниченко відіграв велику роль в розвитку не лише літератури, а й мовному процесі початку ХХ століття. Велика кількість досліджень, присвячених творам та ідіостилю письменника свідчить про актуальність вивчення різних аспектів творчості письменника. Недостатньо розглянутим залишається залишається лінгвостилістичний напрям дослідження творів письменника, адже неповторні твори В. Винниченка пронизані мовними специфічними рисами, які грають ключову роль в образо- та характеротворенні персонажів творів.

1.3. Домінанти ідіолекту В. Винниченка

Ім'я Володимира Винниченка можна віднести до знакових. Це письменник, спадщина якого привертає увагу не лише літераторів, а й мовознавців, істориків та публіцистів. Передусім сучасних дослідників творчості цікавлять естетичні та філософські погляди письменника, але не можна не звернути увагу на іншу художньо-образну модель світу у творах автора, що і вирізняє його серед сучасників. У своїх творах В. Винниченко

порушує актуальні проблеми того часу, водночас заперечуючи традицію народництва, звертаючи увагу на внутрішній світ героїв, що і є ідентичним явищем для літератури початку ХХ століття.

Творчість митця дала основу для виникнення літературного напрямку, який має назву «винниченкознавство», адже художні тексти письменника відображають нелегкі тогочасні моральні, морально-етичні, психологічні проблеми, частина з яких є актуальні й на сьогоднішній день. Такі знавці творчості В. Винниченка як Л. Дем'янівська, Т. Гундорова, О. Ковальчук, Н. Михальчук, В. Хархун, Л. Мороз та інші зосереджували увагу на життєвому та творчому шляху письменника, дослідженні прозових та драматичних творів, на вивченні проблематики та стильових особливостях поезики митця, індивідуальних особливостях мови творів та особливому образотворенню.

На сьогоднішній день питання ідіолекту різних письменників є актуальним, про що свідчить низка досліджень праць таких вчених і митців, як У. Самчука (В. Ф. Стецій), О. Кобилянської (О. М. Палінська), П. Куліша (Т. І. Должикова), О. Олеся (К. Ю. Голобородько) та ін. Безпосередньо вивченню ідіостилю В. Винниченка присвятили свої праці А. І. Бондаренко, Л. І. Коткова, яка у своїй дисертації виявила домінуючі концептосфери письменника, звертаючи увагу на лексико-фразеологічні та стилістичні особливості.

Більшість науковців схиляються до взаємозаміни, тому часто термім *ідіолект* пов'язують з визначеннями *ідіостиль* та *індивідуальний стиль*, під ними розуміють сукупність мовних характеристик творчості певного письменника.

Пропонується вузьке й широке розуміння терміна «ідіолект»: вузьке актуалізується в поетичному мовленні, а широке – це «взагалі реалізація певної мови в устах індивіда, тобто сукупність текстів, породжених мовцем і досліджених лінгвістом з метою вивчення системи мови» [67, с. 171]. Літературний словник розглядає ідіолект як найважливішу складову

індивідуального стилю (ідіостилю). За визначенням С. Єрмоленко, індивідуальний стиль, або ідіолект – це «сукупність мовно-виразових засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших» [21, с. 104].

Про позицію аналізованого визначення до рядів української лінгвостилістики з поняттєво ширшим терміном *ідіостиль*, що «охоплює риси ідіолекту з необхідним нашаруванням ознак індивідуальної поетики, художньої норми епохи, словесно-художньої традиції і вимагає від дослідника максимального врахування екстралінгвальних чинників мовної особистості автора та механізму породження індивідуального дискурсу» [58, с. 15].

Часто термін *ідіолект* замінюється словосполученням *мовна особистість*. Подане поняття С. Воркачов закладає певну особистість як носія мови та ментальний прототип носія мови, сформований на основі ціннісних пріоритетів. Тому кожен текст містить у собі ті чи інші риси мовної особистості [30].

За теорією Н. Хомського, в основі індивідуального зображення портрету світу лежать раніше закладені програми, адже ми сприймаємо світ так, як здатна на це наша ментальна програма. Саме тому автор моделює художній світ вербалізуючи при цьому власні інтенції. У результаті цього письменник на основі власного досвіду розкриває художній світ, створюючи при цьому індивідуальну психологічно-образну систему [63].

Беручи до уваги цей аспект, не можна не згадати про особливості емотивного складника, адже такий аспект значно вплинув на формування письменника як особистості.

Над теоретичними положеннями вербального вираження емоцій працювали вітчизняні та зарубіжні вчені-лінгвісти, які зробили значний внесок в лінгвістику емоцій, а саме вчені В. В. Александрін, Л. Г. Бабенко, Н. І. Бойко, А. Вежбицька, О. М. Вольф, Є. М. Петренко, В. І. Шаховський та інші.

Незважаючи на значну зацікавленість психо- й соціолінгвістів питанням втілення почуттів, у мовленні сучасна лінгвістика емоцій має декілька значних невирішених проблем. Як було згадано вище, першою й найголовнішою серед них є слабкість і розмитість теоретичної бази. Зокрема, на думку Є. Петренко, «відсутніми залишаються цілісна лінгвістична теорія емоцій та єдина класифікація емоцій як її частини, саме визначення поняття «емоція» має розмитий характер, при цьому кількість дефініцій значно варіюється» [50, с. 81].

Очевидно, що причиною цього є різні, часто опозиційні одне одному погляди науковців на термінологію в досліджуваній науковій сфері. Так, психолог В. В. Александрін визначає емоцію як суб'єктивний стан людини і тварин, що виникає у відповідь на вплив зовнішніх подразників і проявляється у формі конкретних переживань [1], а за К.Е. Изардом це щось, що відчувається як «почуття, яке мотивує, організовує і направляє сприйняття, мислення та дії» [26, с. 27]. Тобто, в першому випадку під емоцією мається на увазі психофізіологічна кондиція, яка визначається навколишньою дійсністю, а в другому – рецептивний іманентно-абстрактний образ, який, хоч і опосередковано, але цю дійсність визначає. З цих полярних думок випливає досить суперечливе питання взаємодії і взаємовпливу культури та емоцій (і їх вербалізації відповідно).

У вищезгаданій статті Петренко Є. М. знаходимо два підходи до вирішення цього питання: 1) культурно-релятивістський, за яким емоція вважається етноспецифічною, тобто своєрідним культурним феноменом, і здатність переживати її прямо визначається культурним середовищем та лінгвоетнічною належністю людини; 2) універсальний, за яким емоція є універсальним психічним явищем, яке проявляється незалежно від будь-яких культурних чинників або національності й існує саме в собі й саме заради себе, національно-специфічним може бути лише ставлення до емоцій [49, с. 82].

Відомий лінгвіст-емоціолог В.І. Шаховський у своїй монографії намагається об'єднати ці два напрями, стверджуючи, що емоції є природним наслідком еволюції людства, адже в основі первинних та вторинних номінацій завжди лежали почуття (ще не *Homo loquens*, але вже *Homo sentiens*) тому вони універсальні у всіх культурах [66, с. 10]. Під час дослідження будемо послуговуватися саме цією точкою зору, вважаючи емоції генетично обумовленим психічним процесом, який, однак, виражається лише за наявності певного культурного поля, як зовнішнього, так і внутрішнього. Відповідно і вербалізація емоцій є процесом як психолінгвістичним (здатність слова виражати емоцію, його семантико-емотивна парадигма), так і соціокультурним (еволюція цих парадигм під впливом різних історичних, суспільних чи культурних явищ).

Отже, різні підходи науковців до визначення предмета емоціології дають змогу створити значне теоретичне підґрунтя для пояснення процесу вербалізації емоцій, проте ніяк однозначно не трактують і не класифікують його через високий рівень варіативності в трактуванні дефініцій базових термінів.

Питання критеріїв вербалізації детально описав В.І. Шаховський у своїй цікавій та ґрунтовній монографії «Лингвистическая теория эмоций». Вчений стверджує, що «семантична система кожного слова має певне поле, що складається з великої кількості асоціацій і формує його імплікаціонал (периферію денотат, що слугує своєрідними «нитками», які пов'язують одну мовну одиницю з безліччю інших) та емоціонал (сукупність сем мовної одиниці, яка співвідноситься з емоціями мовців, що вживають цю одиницю в мовленні)» [65, с. 128].

Також серед критеріїв вербалізації емоцій можемо виділити природне середовище, фізіологічні, гендерні, вікові, етнічні, культурні, національні особливості тих чи інших соціальних груп, психічні особливості суб'єктів, архетипні та індивідуально-підсвідомі уявлення й потяги, теологічний аспект

тощо, які й формують асоціативні ланцюжки та емоціонали мовних одиниць, про які писав В.І.Шаховський.

Психологи стверджують, що «особистість за сутністю свого єства перебуває у безлічі зв'язків з довколишнім світом. Нею поглинаються його впливи, певною мірою протистоїть йому, у свою чергу також впливає на нього, спричиняючи ті чи інші зміни в окремих його складових» [26]. Спосіб таких впливів визначається характером особистості та її власними переконаннями, потребами. Якість пізнання та його інтенсивність напряду залежить від продуктивності психологічних процесів таких як мислення, пам'ять, уява, відчуття, сприймання.

Можемо сміливо стверджувати, що В. Винниченко був із тих, чий психофізичні задатки давали можливість реагувати на різнотипні події, так як і особистого характеру, так і соціальні, що і стало чи не найголовнішою особливістю ідіолекту письменника.

На формування ідіолекту В. Винниченка впливали різні чинники, які мають як і ментальний, так і психологічний та особистісний характер. Перш за все, це постійне психологічне прагнення зрозуміти самого себе. Свої найпотаємніші думки, бажання, переживання письменник вербалізував в образах та мовленні літературних героїв. По-друге, життєве кредо письменника – «бути чесним з собою». Обдумуючи кожен свій крок, письменник завжди занурювався до свого підсвідомого, шукаючи відповіді на питання лише в своїй голові: «Хіба не краще мені віддатись хорошій улюбленій творчій роботі, мати спокій, мир з собою, затишок душі, дивитись у дзеркало своєї моральності і милуватись своєю чистотою і лагідністю?» [цит. за: 31, с. 12]. По-третє, певний час В. Винниченко брав активну участь у політичному житті, намагаючись створити незалежну державу, але у силу певних обставин мав відійти від цієї справи та емігрувати, проживши на чужині більше тридцяти років. Письменнику тяжко далися часи поза Україною, про свідчать дослідження літературознавців, які виявили мотив туги за рідними землями; письменник почував себе ментально чужим на

чужині. По-четверте, В. Винниченко самостійно розробив власну філософію конкордизм, шукаючи шляхи вдосконалення суспільства, створюючи власну модель будови світу, основи якої виражена в деяких творах («Конкордизм», «Лепризорій», «Слово за тобою, Сталіне!»).

Тому у результаті ми маємо ідентичні риси мовотворчості письменника. Перш за все, це різнопланова лексика. Митець надає перевагу одним маркованим шарам лексики, що виявляється на частоті їх використання з метою наділення індивідуальної характеристики певному герою. Письменник широко використовує як і високі, так і низькі лексичні елементи, відображаючи різні соціальні верстви населення (інтелігенція, робітники, студенти, селяни та інші). По-друге, В. Винниченко широко використовує ненормативні лексичні одиниці (ЛО) та індивідуально-авторські ФО, які грають ключову роль у характеротворенні героїв.

Більшість дослідників не сходяться до єдиної точки зору щодо використання в творах автором несловникової лексики, не раз дорікаючи за використання русизмів або ж за недбалу поспішність. Враховуючи цей фактор, не можна не згадати думку М. М. Бахтіна, який наголошував на тому, «що будь-яке розширення літературної мови шляхом використання нелітературних лексичних одиниць свідчить про проникнення до всіх літературних жанрів, яке в майбутньому формує їх оновлення» [5]. Ми схилиємось до думки сучасних дослідників та вважаємо, що письменник відхиляється від мовних норм для максимальної передачі тогочасної епохи та настроїв суспільства. Сам В. Винниченко в листі до першого редактора роману «Сонячна машина» В.І. Симовичу пише про те, що «використовує мову задля передачі правдивості та вживає те, чим в своєму мовленні користується простолюду» [43].

Важливо звернути увагу на те, що відображенням мовної особистості є слова, які вербалізують основні концепти виявлення його мовного мислення. Так, основними в творчості письменника є такі такі концептосфери, як *сила*, *добро*, *зло*, *смерть*, *краса* та інші. Отже, вербальними засобами митець

відбиває емоції, психологічні стани, образно відображає реалії, події. Літературознавці виділяють схильність В. Винниченка особисті стани переносити в психіку зображених героїв, утворюючи тим самим «складну взаємодію авторського голосу з голосами персонажів» [48, с. 126]. Використання при цьому різних мовних засобів стало найголовнішою особливістю його індивідуального стилю.

Уже в першому друкованому творі – повісті «Сила і краса», який вийшов 1902 року (пізніше твір був перейменований на «Краса і сила»), письменник зображує свої «національно-культурні наміри, виражені переважно в авторському описі традиційного українського ярмарку». У той же час повість не зосереджує ключову увагу на типовому українському ярмарку, не дивлячись на те що там наявні українські предмети побуду: коні, воли. Модні на той час хустки, традиційна їжа (калачі, огірки, хліб тощо). Авторські описи грають на контрасті, на якому і побудовано основний конфлікт – «між інтенціями краси й інтенціями бажання (сили)» [64, с. 171].

Найбільшою особливістю манери В. Винниченка є занурення у підсвідомий світ особистості, чого саме і бракувало літературі попередньої реалістичної епохи, де основна увага приділялась зображенню побуту, мавши при цьому етнографічну спрямованість. Тому не дивно, що твори письменника викликали бурхливу критику, але не зважаючи на це, сучасники гідно оцінили талант В. Винниченка. Чого вартий вислів І. Франка, який одразу ж виділив талант митця виділяти головну річ – людську душу, переживання та зміну емоцій за тих чи інших обставин.

Передати глибинні почуття дуже непросто, але завдяки багатій українській мові митцям вдається з цим впоратись. Крізь віки виробилась спеціальна система, як от, наприклад, використання безособових конструкцій, які дають змогу передати світогляд героя перед почуття, думки, переживання. Психічний стан особистості часто не залежить він її волі. Часто та чи інша емоція виникає спонтанно, людина сама може не розуміти, що з нею відбувається. Саме в таких випадках, незалежна від особистості

емоційного стану виражається безособовим реченням: «Я почував виразно, як мені тоскно, тісно в грудях, як мені душить горло, як в моїй пахві щось не то ниє, не то ніяково, як мені хочеться одвернутись, щоб не бачити цієї насупленої ніжки посинілої дитини» [9, с. 162].

Життя в усіх його виявах, складні обставини та інші негативні обставини, через які пройшов письменник, дали можливість використати свій досвід в правильному руслі та написати правдиві речі про складне селянство, тюремні будні, моральний занепад та деградацію в усіх аспектах, до якої схильні всі прошарки населення. Тому не дивно що в переважній більшості герої творів В. Винниченка – люди трагічної та складної долі. Перед письменником стояло нелегке завдання – виразити мовними засобами все те, що переживають персонажі творів, а найчастіше це емоції з негативною конотацією: сум, страждання, сумніви, агресія. Тому в таких випадках часто на допомогу письменнику приходили безособові речення.

Не можна не оминати той факт, що в своїх творах автор часто виступає оповідачем, адже це дає змогу описати емоційний або психічний стан як ним же пережитий. Часто носієм стану є конкретна особа: «*Миколі зовсім ніяково стало*» [9, с. 102].

Винниченко-психолог викликав бурхливу реакцію критиків. Одні назвали його «лікарем людських душ», а інші гостро засуджували «колування» в потаємних закутках найсокровеннішого. У другому періоді своєї художньої творчості Володимир Винниченко вперше в українській літературі успішно створює мистецьку лабораторію психологічного аналізу. За спостереженням Погорілого, він «зображує найтонші зигзаги, нюанси мислення та дії позитивних і негативних персонажів...» [51, с. 113].

Усе вищезазначене дає підстави стверджувати, що дослідження психологічного аспекту персонажів прозових творів письменника є актуальним. У своїх творах В. Винниченко звертається до несподіваних точок зору в галузі психології та моралі, шукаючи при цьому різні динамічні ходи, при цьому експериментуючи над засобами творення емоцій

персонажів. Ідіолект письменника має безліч особливостей. Це – індивідуальна система підходу до різних вербальних засобів та їх вживання, тобто репрезентація свого «Я» через призму творчості.

Отже, використовуючи лінгвістичні засоби, письменник відбиває власне сприймання світу, емоційні стани, зображує реалії та події.

Незважаючи на тривале забуття і вилучення з контексту творчості письменника в зв'язку з ідеологічними переконаннями, В. Винниченко відіграв велику роль у розвитку не лише літератури, а й мовному процесі початку ХХ століття. Велика кількість досліджень, присвячених творам та ідіостилю письменника свідчить про актуальність вивчення різних аспектів творчості письменника. Недостатньо розглянутим залишається лінгвостилістичний напрям дослідження творів письменника, адже твори В. Винниченка пронизані мовними специфічними рисами, які грають ключову роль в образо- та характеротворенні персонажів творів.

У своїх творах В. Винниченко звертається до несподіваних точок зору в галузі психології та моралі, шукаючи при цьому різні динамічні ходи, при цьому експериментуючи над засобами творення емоцій персонажів. Ідіолект письменника має безліч особливостей. Це – індивідуальна система підходу до різних вербальних засобів та їх вживання, тобто репрезентація свого «Я» через призму творчості. В. Винниченко як мовна особистість, що створює текст, відбиває соціально-психологічні події в суспільстві того часу, забезпечує вербалізацію концептів, актуальних для визначеного історичного періоду.

РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СВІТІВ ПЕРСОНАЖІВ В ОПОВІДАННІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «КРАСА І СИЛА»

2.1. Лексичні засоби об'єктивації емоційних світів персонажів

Емоції людини є об'єктом дослідження не лише психології, а й фізіології, фізіономіки та психолінгвістики. Вони є психологічним рефлексом кожної людини на певні події та обставини, які позначаються різнорівневими мовними знаками. Цей вербальний взаємозв'язок якнайкраще показує психологічні особливості та стан персонажів того чи іншого твору.

Лінгвістика емоцій розвивається на основі психології та традиційного мовознавства. Своім корінням лінгвістика емоцій сягає давньої суперечки великої групи про те, чи повинна лінгвістика займатися вивченням емоційних складових. Тривалий час учені розходилися у вирішенні цього питання. Частина з них уважала, що домінантою в мові є когнітивна функція, і тому вони виключали вивчення емоційного компонента з досліджень про мову.

Проблему мови та емоцій було включено до складу п'яти найбільш актуальних лінгвістичних досліджень рішенням IV Міжнародного лінгвістичного конгресу в Берліні ще в 1987 році після виступу представника Празької лінгвістичної школи Ф. Данеша, який ґрунтовно описав необхідність вивчення емоційного аспекту мови. Відтоді ця проблема активно розробляється вітчизняними та зарубіжними лінгвістами, такими як А. Вежбицька, В. Апресян, Л. Бабенко, М. Гамзюк, Г. Демиденко, І. Кость, Н. Бойко, Ю. Прадід, Н. Хом'якова, В. Шаховський та багато інших учених.

Концептуальний емоційний аспект слід розглядати як «структурно-сислове і лексично вербалізоване утворення, яке ґрунтується на понятійній основі, при цьому включаючи в себе, крім поняття образність, оціннісність та культурний сенс, водночас заміщуючи процеси рефлексії та

комунікативності та викликаючи ставлення до них особистості» [38, с. 60]. Варто звернути увагу на те, що поява емоційних концептів виникла одночасно з певними історично-соціальними умовами, які відбулись на певному етапі піднесення того чи іншого суспільства.

Соціалізація особистості сприймається як одна з найважливіших умов розвитку концепту. Це пов'язано з економічними змінами в суспільстві, що змінює менталітет чи етнос тим чи іншим чином.

Змінність емоцій напряду пов'язана зі зміною та динамікою набуття нових знань. Для різного покоління, віку властиві різні емоції. Вони різноманітні й регулюються соціокультурними параметрами, тому крім є як універсальні, так і специфічні, що є типовими для тієї чи іншої культури [66, с. 171].

На думку Д. Трунова, «вербалізація емоцій – процес словесного опису людиною своїх емоційних переживань і станів. Психологи стверджують, що вербалізація емоцій залежить від того, наскільки глибоко людина усвідомлює свої переживання («емоційний інтелект») і свій рівень володіння мовою («мовна компетенція»), щоб відтворити ці переживання словами». А. Вежбицька пропонує все різноманіття емоцій звести до невеликої кількості універсальних і вроджених емоцій, що притаманні практично всім людям, керуючись такими підставами: 1) деякі емоції є в усіх культурах (*радість, сум*); 2) для деяких емоцій характерний певний вираз обличчя (*огода, подив*); 3) деякі емоції збільшують шанси на виживання (*страх, біль*) [12].

У процесі комунікації можна виділити різні способи вербалізації емоцій, що передбачають, зокрема: безпосередню вербалізацію власних емоційних станів мовця, опосередковану вербалізацію емоцій і метафоричну вербалізацію емоційних станів людини. Вербальні способи передачі емоцій, у свою чергу, поділяються на лексичні (лексеми, словотворення з використанням афіксальних морфем) та синтаксичні (еліптичні конструкції, зміна порядку слів та ін.).

Згідно з іншим методом вербалізації емотивності, який висунув В. І. Шаховського, існує три групи лексики, уживаної для мовної репрезентації емоцій. Це та лексика, що називає (1), лексика, що описує (2) та лексика, що виражає емоції (3). На основі запропонованої класифікації ми здійснили вибірку лексичних засобів на позначення емоційних станів персонажів у творах В. Винниченка та проаналізували індивідуально-авторські особливості вживання емотивних одиниць.

Аналізуючи твір В. Винниченка «Краса та сила» можна зробити висновок, що назва не випадкова. Вона відіграє головну роль у поясненні суті самої твору. Г. Костюк, підкреслюючи модернізацію створених образів у творі «Краса і сила», писав: «саме це оповідання зіграє в новітній історії української літератури роль межового каменя, межового стовпа між двома літературними епохами» [36, с. 15]. Вчені стверджують, що концепти *краса* та *сила* є ключовими не лише в ідіолекті письменника, а й в концептосфері українського етносу. На перший погляд, такі концепти сприймаються як синонімічні поняття, адже обидва можна пов'язати з концептом *людина*, так як вони не осягаються поза меж людської свідомості. Але після аналізу емотивності та темпераменту персонажів можна твердити, що ці поняття є антонімічними. Конотативне визначення назви зображує корелятивні зв'язки між двома концептами – *сили* та *краси*, відбиваючи боротьбу двох сутностей.

Краса і сила належать до багатогранних понять, що акумулювали як риси, особливості менталітету українського етносу, так і послідовно об'єктивовану митцем систему особистих цінностей, поглядів на красу і силу. Значну роль у пізнанні, сприйнятті, розумінні, відчутті краси й сили відіграє суб'єктивний чинник. У зв'язку із цим важливо враховувати взаємодію загальнолюдської й національної, узуальної та індивідуально-авторської систем цінностей, стереотипів, загалом емоційних картин світів.

Психічний світ героїв твору В. Винниченка «Краса і сила» надзвичайно багатогранний. Письменник відмічає найменші рухи людської душі, використовуючи при цьому багатогранну народну українську лексику.

Аналіз семантики емотивних одиниць за наявністю відтінків *вдоволення* або *невдоволення*, які характеризують емоційний стан персонажів, показав, що у творах переважають емотиви-номінативи на позначення негативних конотацій (*страждання, мука, біль, лют, тривога, страх*), лише зрідка трапляються лексеми з позитивними значеннєвими планами (*любов, радість, веселощі*). Так як не всі емоції люди переживають однаково, існують психічні стани, які є основою для внутрішнього життя однієї особистості, у той час створюючи периферію для інших. Так, домінантними є любов (29), страждання (21), гнів (15), веселощі (13), тривога (9), мука (6), радість (7), біль (5), інтерес (4).

Номінація переживань репрезентована лексикою емоцій, яка є провідним засобом об'єктивації почуттів, та ФО, що не тільки зображують образне сприйняття і психічні стани, а є маркерами ідіолекту письменника. Лексичне багатство емоцій має слова різних частин мови, таких як іменники, дієслова, прислівники, прикметники, та дві форми дієслова – дієприкметники та дієприслівники. У текстах В. Винниченка переважають дієслова (28%), трохи менше письменник надає уваги використанню іменників (24,7%). Письменник надає перевагу дієслівним та іменниковим назвам. Це є підтвердженням того, що ці самостійні частини мови відіграють ключову роль в граматичній системі української мови. Не дивлячись на те, що різниця в кількісному співвідношенні незначна, частіше автор схиляється до використання дієслів. Враховуючи цей факт, можемо висловити припущення. Цей факт дозволяє нам висловити припущення, що В. Винниченко сприймає емоції, як стан, діяльність чи процес дії.

Дієслівні репрезентанти вживаються переважно при розгляді вербалізації конкретних емоцій: страждання, гніву, тривоги, любові, радості. Іменники поширеніші при об'єктивації страждання, тривоги, невдоволення. Прислівники домінують при такому стані, як радість, інтерес. Аналіз частоти використання лексем виявило, що найуживанішими в тексті «Краса і сила» В. Винниченка є слова *чорт* (25 слововживань), *бігати* (23), *любити* (23),

цілувати (11), лякатися (11), боліти (9), радісний (9), сум (7), байдужий (6), серце (5), цікавий (5), здригатися (5), убивати (5).

Вираження емоцій переважно реалізоване лексемами в їх прямому значенні, але й часто може трапитись переносне. **Боліти** – 1) відчувати біль, горе, страждати, мучитись: «– **Болить** і досі? – тихо спитав Андрій, сідаючи біля неї [Мотрі] й беручи за лікоть» [9, с. 30]; ; 2) **боліти серцем (душею)** – журитися через щось: «– **На серці** щось страшенно **боліло**, й нудно-нудно стало» [9, с. 32];

Показником лексичної сполучності є використання загальноживаних епітетів для якісної та градаційної (вказівка на протікання емоційного процесу) характеристики почуття: *чаруючий погляд, слабкий Ілько, сильний Андрій, могутній стан, зблідла Мотря, сиза смуга, удачна робота, понівечене життя, голосний сміх* та ін.): «– Як **удачна робота** буде, той дві дам!» [9, с. 26]; так і індивідуально-авторських (*кудлаті вуса, гіркий п'яниця, флегматичний ярмарок* та ін.): «– Тихий, спокійний, навіть **флегматичний український ярмарок**» [9, с. 34]. В. Винниченко неодноразово використовує для означення переживання колоративні слова (*червоні плями, білі вії, сині губи, синій ніс, червоненька казавка, темні очі, білий лоб* та ін.): «– Сумно. А ще сумніше в **темний, довгий, холодний вечір**» [9, с. 45]; сакральну лексику (*святого Антонія*): «– Проти їх, на другій койці, сидів Гаврило, «челаск з понятієм» – високий, худий й тонкий, схожий, як сам про себе не без **гордоці** казав, **на святого Антонія, чудотворця Печерського**» [9, с. 56].

У творі «Краса і сила» виявлено такі способи вербалізації емоційних станів персонажів:

а) вербалізація власних емоційних станів, тобто персонаж сам називає або усвідомлює емоцію, яку він переживає чи виражає в момент мовлення про неї. Персонаж може використовувати різні частини мови, зокрема:

іменники (*щастя, любов, страх, байдужість, розчарування*): «Ти, може, думаєш, що я тебе люблю? Пхі? З ним **любов**, а тебе – не люблю!..» [9, с. 22];

дієслова (любити, сумувати, скучати, вірити, пробачати, сподіватися, довіряти): « – Перелазь! Я, їй-богу, **скучила** за тобою... А цікаве б розказала...От побачиш!...» [9, с. 44].; «А я все-таки **люблю** Андрія! Не віриш?...Усміхаєшся?» [9, с. 22].

У наведених контекстах емоції мають позитивну конотацію. Персонаж сам називає ці емоції та переживає їх, що забезпечує можливість читачам та співрозмовнику (іншому персонажу) зрозуміти емоційний стан мовця (персонажа);

прикметники (щасливий, радісний, злий, нещасний, лихий, бідний): «...На його устах заграла **радісна** посмішка» [9, с. 51].; « – На **радоцах** вип'ю прямо, хоч вже місяці два, як не пив» [9, с. 50].

б) вербалізація емоційних станів інших, тобто персонаж називає (характеризує) емоцію іншої людини (іншого персонажа). Він може не знати про неї все, але, відповідно до ситуації, може зробити припущення: «Ну, як-таки не повірять! **Мурло дурне зрадіє...**» [9, с. 43]; «Тоді він **робився злий, дурний, бив себе в груди, грозився порвати на шматки ...**»[9, с. 67].

Лексичні засоби, що виражають емоції, відіграють важливу стилістичну роль у художньому тексті. Вербалізаторами емоцій тут частіше слугують вигуки, сварливі або вульгарні лексичні одиниці, наприклад:

а) емоційний стан персонажа може виражатись за допомогою вживання низки емоційно-оцінних вигуків: *a-a-a-a, e-e, e-e, ой, ох, от*. Вони можуть виражати різні емоції – як негативні, так і позитивні, про що свідчать контексти, підсилені й увиразнені емоційно маркованою лексикою, належною до повнозначних частин мови: « – **A-a-e-e-e!...Смієшся! А! Смієшся ще! E-e! Тікати?.. От! От!...E!**» [9, с. 38]. У контексті (у репліці персонажа) емоції негативні, оскільки в персонажа викликає злість те, що героїня твору сміється у той момент, коли він вчиняє над нею фізичне насилля. « – **От то! Ну годі ж... От то... Ти диви...**» [9, с. 41]. У цьому контексті повторювані вигуки відтворюють та підсилюють емоцію зніяковілості персонажа в ситуації, яка склалася;

б) вульгарні та сварливі слова в аналізованих контекстах виражають негативні емоції, зокрема *злість, жорстокість, обурення*. Ці емоції можуть передавати лексеми *чорт, біс, диявол, сатана*, які В. Винниченко використовує у своєму творі. Зазвичай вони означають високий ступінь емоційності в момент мовлення, не контрольованість емоцій та поведінки, наприклад: « – *Убирайся к чорту, – чого ж стоїш?*» [9, с. 67]; «*На якого чорта ти мені рудий здався, як могла кращого знайти*» [64, с. 171]; «*Говори ж щось, якого ж чорта прийшла!*» [9, с. 43]; « – *Та ну його к бісу – самого Остапа: він або їсть, або п'є*» [9, с. 56]. Компонент *чорт* забезпечує характеристику персонажів творів В. Винниченка, виражає гнів та роздратування внаслідок незадоволення власних бажань або протести проти висловлювань своїх співрозмовників. Слід звернути увагу на те, що для вербалізації емоційного стану письменник використовує різні синонімічні (узуально або контекстуально) слова, наприклад: « – *Я так і знав. Ух, ти, хвойда проклята! – зі зневагою, з ненавистю кинув він. і, от пихнувши її руку, що лежала на коліні у його, насунув картуза і встав*» [9, с. 38]. Контекст поєднує низку вербалізаторів емоційних станів персонажів твору «Краса і сила», поєднуючи вульгаризми (*хвойда проклята*) та контекстуальні синоніми (*зневагою, ненавистю*). Увиразнює зневажливе ставлення одного персонажа твору до іншого емотивно маркований вигук.

У творі В. Винниченка сфера вживання просторічної лексики є найбільш наближеною до використання нейтральних та експресивних одиниць. Такий факт слід пов'язувати з тим, що письменник мав на меті якомога точніше зобразити бідне життя персонажів та духовну та моральну деградацію, саме тому герої твору емоційно реагують на факти, які не приносять вдовolenня. Саме тому автор активно використовує лайки та обзивання з не відшліфованими компонентами мови задля більшої експресивності: « – *Ну, як-таки не повірять! Мурло дурне, зрадїє...*» [9, с. 30]; «*Іди під три чорти, мурло! Не бачив я твоїх грошей...*» [9, с. 55].

В. Винниченко з особливою увагою ставився до засобів і способів вербалізації емоцій персонажа та до використання лексико-семантичних одиниць. У творі «Краса і сила» переважають дієслова, що підтверджує те, що письменник сприймає емоції як діяльність. Виявлено, що у творчості автора домінують лексико-семантичні одиниці, у значеннєвих планах яких переважає негативна конотація (*страх, лют, злість, байдужість* та ін.). Лексико-семантичні засоби об'єктивації емоцій персонажа у творчості В. Винниченка слугують центрами одиниць стилістичного рівня, репрезентовані лексичними повторами, вигуками, різноплановою лексикою. Вони забезпечують вербальне вираження (часто надлюдської) емоційної напруженості, невдоволення, страху, душевного і фізичного виснаження персонажа.

2.2. Фразеологічні засоби об'єктивації емоційних світів персонажів

Володимир Винниченко – один з письменників, які значно збагатили не лише лексичний, а й фразеологічний фонд української літературної мови. Дослідник творчості письменника С. Михода писав, що в літературі письменника домінує все те, що вміє показувати внутрішню психологічну структуру героїв. [44, с. 102]. Фразеологізми належать до тих мовних засобів, які здатні найповніше розкрити внутрішній світ людини, доносячи при цьому головну ідею автора, яку він намагається донести до читача. Переважну частину у творчості В. Винниченка слід віднести фразеологічні одиниці (далі – ФО) на позначення емоційних станів персонажів творів.

Світ емоцій особистості є предметом вивчення як і психології, фізіології, але нас турбує лінгвістичний аспект. В українському мовознавстві на вивчення лінгвістики емоцій художніх творів звертали увагу такі мовознавці, як Н.І. Бойко, І. Я. Кость, Ю. Ф. Прадід, В.А. Чабаненко та інші.

Говорячи про фразеологічні структури, які вербалізують різноманітні емоційні стани, можна стверджувати, що вони становлять кількісно

найбільшу групу. Дослідниця фразеологічний одиниць І. Я. Кость стверджує, що «в переважній більшості фразеологізми виконують номінативну функцію, але є знаками непрямой номінації фрагментів дійсності, які є особливими з образного боку. Саме це викликає у нашій свідомості певні асоціації, уявлення, сприймаємо понятійно-логічний зміст цих одиниць» [34, с. 169].

Лінгвіст Г. Г. Демиденко звертає увагу на те, що під емоційними станами в психології на сьогоднішній день розуміють стани, які супроводжують особистість і процесі життєдіяльності та визначають не лише енергетично-інформаційний рівень обміну, а й спрямування поведінки. Тому до емоційних станів дослідник відносить «*афекти* – реакцію на певні критичні умови, коли втрачається здатність особистості до самоконтролю, *настрої* – загальний емоційний настрій, *фрустрація* – порушення між свідомістю та діяльністю, що є результатом реакції на певні перешкоди, *стреси* – реакція на недостатню кількість важливих елементів» [18, с. 38]. Слід звернути увагу на те, що в лінгвістиці, на відмінну від психології, не диференціюють емоції за ступенем вияву та інтенсивністю його вираження. Натомість у мовознавстві є таке визначення, як «емотивність», що означає вираження почуттів, які виражаються мовними засобами.

Стан тривоги та напруження, який спостерігається в персонажів твору, знаходиться в межах групи «Неспокій. Тривога». Одним з вербалізаторів психо-емоційної сфери особистості є ФО, яка зображують не лише маніфестацію емоції, а й особливості сприймання автором, здійснюючи репрезентацію дійсності, тому і є маркером ідіолекту письменника.

Щодо функціонально-стилістичних особливостей фразеологізмів, то І. Ющук [67, с. 231] виділяє 3 типи ФО:

- 1) ті, які належать до розмовно-побутового стилю: *чорт побрав би* [62, с. 769], *замакітрити голову* [62, с. 250];
- 2) ті, які належать до книжного стилю: *перейдений етап* [62, с. 423], *перевернути з ніг на голову* [64, с. 420];

3) стилістично нейтральні ФО (найменш емоційно забарвлені) : *милувати око* [64, с. 388], *спільна мова* [64, с. 628].

У художній мові В. Винниченко використовує переважно розмовні ФО – ті, до яких належать фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та приказки та прислів'я, які функціонують в живій мові.

Огляд емотивних фразеологізмів, які мають як і відтінки вдоволення, так і невдоволення, як і вербалізують емоційний стан того чи іншого персонажу, показав, що за кількісним показником в оповіданні «Краса і сила» наявні одиниці які мають негативну оцінність, на відмінну від позитивних конотації, яких значно менше. Переважно домінують такі негативні стани, як *мука, страждання, гнів, лют, неспокій*. Та зрідка трапляються емотиви з позитивним значенням, такі як *любов, радість, веселощі*.

Тематична група фразеологізмів «Тривога. Неспокій» та «Страх» є найбільш вживаною в творі В. Винниченка «Краса і сила», тому недарма для творів письменника поглиблений психологізм та точне зображення емоції того чи іншого героя твору є типовим явищем.

Стурбованість, занепокоєність чимось, перш за все, виявляється на анатомічному рівні, а саме на роботі певних органів. Наприклад, автор використовує ФО *замерло в грудях, серце замирає (завмерло, мре)* — хто-небудь дуже хвилюється , відчуває неспокій, [62, с. 795], *серце стискується* — хто-небудь тривожиться, хвилюється, відчуває неспокій за когось [62, с. 797]. Автор виражає переживання героїні, використовуючи видозмінені авторські ФО з ключовим компонентом *серце*: «*А Мотря все дивилась на його і теж прислухалась, як щось давило-щеміло на серці*» [9, с. 53]. В наступному прикладі поширеним фразеологічним засобом автор зображує переживання та хвилювання героя, які відбуваються в процесі обіймів: «*Ілько мовчав і почував, як молоде, гнучке тіло тремтіло під його рукою, що лежала на стані, як тепло сього тіла переходило на його; як із*

кожним обіймом, з кожним поглядом в її очі, що любувалися з його, **серце** його все більше і більше **завмирало і стукало** до болю в грудях» [9, с. 21].

Трапляється у творі «Краса і сила» ФО *дерти шкуру* – бити, карати кого-небудь [62, с. 195]: « – Та що? *«За се, – каже, – на тім світі з тебе будуть шкуру драть»* [9, с. 25]. Персонаж твору попереджує свого співбесідника про наслідок негативних дій та вчинків, зроблених раніше.

Найчисельнішим вербалізатором гніву в творі є фразеологічна одиниця *чорт*, яка згадується найчастіше. *Чорт його побери, забери, візьми* – вираження обурення, незадоволення, досади з приводу чогось [62, с.768].

Слід звернути увагу на те, що автор поширює в цій ФО й інші компоненти:

« – Як хочеш робити, так роби, а не хочеш, так **забирайся к чортовій матері!**» [9, с. 62]. *Чорт його знає* – емоційний вираз для вираження

незадоволення кимось або чимось [62, с. 769]: «А Андрія вже **й сам чорта**

не знає...» [9, с. 45]; Фразеологічна одиниця *чорт* забезпечує негативну

характеристику того чи іншого персонажу, виражаючи гнів, невдоволення внаслідок неотримання бажаного, або ж критика іншого героя. Письменник

використовує різні варіації висловів, центром яких є елемент *чорт*: « – Та

дай йому, *Мотре, щоб аж за дев'ятьми ворітьми гавкнув. Якого чорта*

чіпляється?» [9, с. 25]. Емотивне значення фразеологізмів досягається за

допомогою підсилювальної частки *же* – «Ну, **чорт же** з тобою і з твоїм буланом!» [9, с. 49].

Часто персонажі намагаються стримати свої негативні почуття і діють інстинктивно, стримуючи при цьому негативні почуття, використовуючи

різні ФО, як от *зціплювати зуби* – стримувати свої емоції, напруживши всі

сили [62, с. 274] : «**Оддай гроші!** – зробивши кілька ступнів до Ілька, процідив

Семен і зціпив зуби» [9, с. 49]; «– **Гляди, гадино!** – зціпив зуби Андрій»

[9, с. 59] . У поданих значеннях герої твору інстинктивно стримують свої

почуття, зціплюючи зуби.

З піною на губах – гаряче, з великим запалом [62, с. 515]. З метою яскравішого експресивного вираження письменник використовує ФО, які

означають фізіологічні людські процеси, такі як утворення піни з рота у моменти роздратування та невдоволення чимось : «*Як дикий звір накинувся він [Андрій] на неї [Мотрю] і почав топтати її ногами, бить передками черевиків у боки, в спину, в живіт, шарпаючи за коси, з піною на губах, з якимсь хриплим ревом примовляючи: – А-а-а-е-е-е!.. Смієшся! А! Смієшся ще! Е-с! Тікати?.. От!.. От!.. Е!*» [9, с. 28]. « – *Пусти, не муч!* – глухо прохрипів червоний, з піною на губах, важко дихаючи, Ілько» [9, с.28]. В останньому прикладі зображено не просто стан невдоволення чимось, а складне фізичне самопочуття персонажа.

Холодно говорити – без зацікавлення [62, с. 752]: «*Знов змінився Андрій, але вже не ховався в камері, не тікав од розмов із Мотрею, тільки говорив із нею так холодно, так якимось по чужому*» [9, с. 59]. Герой твору не має бажання говорити з дівчиною, тому своїми діями показує почуття морального холоду.

Особливими вважають okazіональні зміни ФО. Переважно мовознавці (Н.Д. Бабич, І.С. Гнатюк, В.А. Папіш, Ю. Ф. Прадід) виділяли два види трансформації фразем: структурно-семантичні (граматична зміна ФО, лексична заміна компонентів, поширення фразеологізму, контамінація, модифікації) та семантичні (власне семантичні та подвійна актуалізація фразем) [20, с. 15]. Письменник використовує різні трансформовані ФО: формальну зміну структури, використання одиниць з розширеним складом, прийом лексичної субституції. Частота вживання поданих ФО залежить від параметрів фразеологізмів та від індивідуальної схильності автора.

Найчастіше у творі «Краса і сила» може трапитись заміна одного компонента іншим. Слід звернути увагу на те, що подекуди замість лексеми *чорт* може трапитись лексема *біс*. Це лексична субституція – заміна компонента *чорт* на синонімічний. « – *Та ну його к бісу – самого Остапа: він спить, або п'є...*» [9, с. 48]. «*Ну, да, бо панам, сто бісів їх матері, раз у раз дешевше уступають...*»[9, с. 46]. У поданому контексті фразеологізм і

пояснює невдоволення чимось. Заміна лексичного компонента на більш просторічний варіант передає зневажливе ставлення до ситуації.

У мовному набутку твору можуть трапитись трансформовані ФО з розширеним компонентним складом. Розширення складу фразеологізму – це не виникнення нової одиниці, а конкретизація класичного значення: *«Ілько, пильно слідкуючи за нею, проти волі задивився на її красу, що тепер іще якось виразніше виявлялася на сірому тлі стіни, – на ту красу, що не тільки бє в вічі, що на перший погляд ледве примітна, а тільки в неї вдивишся, можна **впиться й очима, й серцем, й всією своєю істотою**»* [9, с. 23]. Письменник поширює компонентний склад ФО *впиватися очима* – пильно дивитись на когось [62, с. 127], задля емоційнішого зображення картини того, як сприймає Ілько головну героїню Мотрю.

Наявна у творі фразеологічна контамінація, тобто поєднання двох або більше ФО: *«І в тихому сьому питанні, наче в розбитому голосі, було стільки теплої ласки, скільки благання та жалю винуватого, що у Мотрі **наче мороз прийшов по тілу, а серце здавилось** страшним до муки **жалем** до Андрія, до себе, до своєї щоки, до всього свого понівеченого життя»* [9, с. 32]. У такий спосіб письменник зображує внутрішні переживання героїні при погляді на коханого. Письменник поєднує фразеологізми *мороз пробіг* – 1) раптом комусь стає холодно; 2) хтось завмирає, ціпеніє від несподіванки чи хвилювання [62, с. 407] та *серце здавилось* – хвилюватись з якогось приводу [62, с. 638]. Автор поєднує дві ФО на позначення хвилювання та хоче якомога експресивніше показати хвилювання героїні.

Отже, за вживаністю ФО зі значенням неспокою, страху, тривоги використовуються найчастіше не лише в творчості, а і в окремо аналізованому творі «Краса і сила». Вони є типовими не лише для мови героїв, так і відповідають авторському стилю відтворення багатогранних психологічних почуттів та емоцій людини. Структурно-семантичні ФО пов'язані з домінуванням емоцій негативного характеру. Проаналізувавши оповідання, ми з'ясували, що письменник використовує авторські

модифіковані ФО з метою зображення складного життя персонажів та для того, щоб якомога точніше передати їхні хвилювання та складні моменти свідомості. Найчастіше трапляється фразеологічна одиниця *чорт* та похідні від неї. Переважно, аналізуючи функціонально-стилістичні особливості фразеологізмів можна стверджувати, що В. Винниченко використовує ті, які належать до розмовно-побутового стилю з метою максимального наближення до народної мови.

В. Винниченко з особливою увагою ставився до засобів і способів вербалізації емоцій персонажа та до використання лексико-семантичних одиниць. У творі «Краса і сила» переважають дієслова, що підтверджує те, що письменник сприймає емоції як діяльність. Виявлено, що у творчості автора домінують лексико-семантичні одиниці, у значенневих планах яких переважає негативна конотація (*страх, лють, злість, байдужість* та ін.). Лексико-семантичні засоби об'єктивації емоцій персонажа у творчості В. Винниченка слугують центрами одиниць стилістичного рівня, репрезентовані лексичними повторами, вигуками, різноплановою лексикою. Вони забезпечують вербальне вираження (часто надлюдської) емоційної напруженості, невдоволення, страху, душевного і фізичного виснаження персонажа.

Структурно-семантичні ФО пов'язані з домінуванням емоцій негативного характеру. Проаналізувавши оповідання, ми з'ясували, що письменник використовує авторські модифіковані ФО з метою зображення складного життя персонажів та для того, щоб якомога точніше передати їхні хвилювання та складні моменти свідомості. Переважно, аналізуючи функціонально-стилістичні особливості фразеологізмів можна стверджувати, що В. Винниченко використовує ті, які належать до розмовно-побутового стилю з метою максимального наближення до народної мови.

РОЗДІЛ 3. ОБРАЗНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЕМОЦІЙНИХ СВІТІВ ПЕРСОНАЖІВ В ОПОВІДАННІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «КРАСА І СИЛА»

3.1. Образні лексико-фразеологічні вербалізатори причини емоційного стану

Здатність передавати емоції та почуття людини притаманна мові. В останнє десятиліття з боку лінгвістів спостерігається посилена увага до емоційного стану людини, мовна реалізація якого ще не повністю досліджена як у теорії комунікації, так і у теорії тексту. Проте сьогодні у лінгвістиці є актуальним вивчення текстів, які виражають емоції, зокрема тих мовних засобів, за допомогою яких мовець (письменник) виражає своє ставлення до тих чи інших людей, передає свої почуття, емоції.

На сьогоднішній день проблема розмежування понять «емоція» та «почуття» є актуальною. У роботах таких дослідників-психологів, як У. Макдауголл, Є.П. Ільїн, В.М. Смирнова, А. І. Трохачов та В. Вундт можна знайти деякі довідки щодо згаданих вище визначень.

У своїх роботах сучасні науковці не мають єдиної точки зору щодо диференціації поняття «емоція» та «почуття». Деякі вчені схиляються до того, що ці поняття взаємопов'язані та є синонімами, у той час як інші стверджують, що почуття є одним з видів емоцій. Вчений А. Г. Маклаков виділив такі відмінності між емоціями та почуттями: 1) емоції несуть в собі невизначений характер, у той час як почуття – більш конкретний; 2) почуття більше пов'язані з соціальним світом, у той час коли емоції з біологічними процесами; 3) найчастіше емоції хронологічно займають короткий проміжок часу, у той час як почуття – більш тривалий [42].

Почуттями називають ставлення певної людини до того, що відбувається навколо неї. Моральні почуття зображують ставлення особистості до праці, дружби, любові та до самої себе. Саме цей підвид

почуттів регулює поведінку людини. Тобто якщо поведінка людини відповідає поставленим в суспільстві нормам, то вона себе відчуває впевнено, а якщо не відповідає, то особистість переживає стан сорому чи незручності у тій чи іншій ситуації [11].

Емоцією називають реакцію тимчасову, реакцію особистості на певні обставини. Емоції можуть виявлятися у вигляді вдовolenня чи невдоволення, любові, турботи, огиди, відчаю тощо. Їх можна назвати головним регулятором психічної діяльності та поведінки людини, які мають спрямованість на вирішення тієї чи іншої проблеми. Зовнішнє та внутрішнє середовище, оточуючі провокують людину, адже вдовolenня потреб – позитивна емоція, у той час як невдоволення провокує негативні емоції.

Поняття «почуття» та «емоція» слід розмежовувати, адже при характеристиці персонажів оповідання «Краса і сила» нас цікавлять саме емоції – переживання героєм твору тієї чи іншої ситуації, тому логічно було б розглянути характер та способи вираження емоцій в художньому творі.

У науковому доробку В.І. Шаховського можна знайти найбільш відому концепцію розрізнення поняття «емоція» та «емотивність». На думку дослідника, «емоція – визначення, яке слід відносити до психологічних термінів, у той час як емотивність є виключно мовним. Емотивність – «мовленнева здатність виражати емоції, які мають індивідуальний або ж соціальний характер» [65, с.24].

Емотивність мовлення має категоріальний характер на різних рівнях мовлення – на лексичному, граматичному, фонологічному та синтаксичному. Кожен рівень має певну систему засобів для вираження тих чи інших емоцій [61].

Емотивність достатньо часто пов'язують з категорією оцінності. Це «складник конотативного компонента у семантичній структурі мовної одиниці, який репрезентує емоційне ставлення носіїв мови до позначеного» і тісно пов'язаний з оцінкою, експресивністю та функціонально-стилістичною забарвленістю» [40, с. 89]. У лінгвістичній науці виділяють особливості

емоційної оцінності як складової лексичного змісту одиниць. О. Вольф стверджує, що «важливо диференціювати ту лексику, яка і описує, виражає, та називає емоції» [14, с. 91].

Досліджуючи семантичну структуру експресивних лексем, Н. Бойко зробила висновки, що «емотивність та оцінність є складовими конотативної частини семантики слова, переважно вони виступають у різних варіаціях і лише іноді ізольовано» [8, с. 26].

Розглядаючи емотивність мовлення, виділяють декілька фаз їхнього розвитку: 1) те, що призвело до фізичного сприйняття – першопричина; 2) причина – осмислення ситуації як ймовірного, бажаного та небажаного для особистості; 3) безпосередньо сама емоція, оцінка ситуації; 4) спираючи на попередньо зроблені висновки бажання чи небажання існування причини, яка і стала провокатором емоційності; 5) фізіологічні реакції, які безпосередньо самі емоції спровокували [3, с. 368].

Оповідання В. Винниченка «Краса і сила», незважаючи на невеликий обсяг, є багатим на лексичні та фразеологічні засоби, які зображують як і вияв, так і причину емоційного стану.

Як вже було зазначено вище, В.І. Шаховський виділяє певні види лексики на позначення емоційних станів. Причина емоційного стану належить до специфічної експресивної лексики, яка виражає емоції.

Мовний матеріал твору «Краса і сила» свідчить про те, що інформацію про причину емоційного стану можуть містити такі ситуації:

- 1) предикативні одиниці, які зображують антецедент у детальному вигляді: « – *Отже, лізу тільки **через те, що** треба послухать щось цікаве, а інакше ні за що в світі не поліз би...*» [9, с. 49].
- 2) словосполучення, у яких наявні згорнуті речення: « – *А Андрій мене **за се** бить буде*» [9, с. 23].

Основу твору становить любовний трикутник місцевих розбишак Ілька Чубатого та Андрія Голуба з дочкою місцевого п'яниці. Центральним конфліктом твору є вагання жінки, яка намагається обрати між красивим

безхарактерним Ільком та сильним як і морально, так і фізично, Андрієм, поведінку якого можна назвати аб'юзивною. Аб'юз – це насильство в широкому сенсі, а «аб'юзер – людина, яка здійснює це насильство, і неважливо, як саме: фізично, психологічно або фінансово. Це можуть бути образи, шантаж, погрози, побиття» [59, с. 10].

Твір В. Винниченка «Краса і сила» є особливий не лише з мовної точки зору, адже є багатий на різнопланові мовні засоби на різних рівнях, максимально передаючи емоції та почуття героїв. Чи не найвизначнішою особливістю є те, що це найперший твір в українській літературі, де жінка має індивідуалізований характер. Мотря не є схожою ментально на попередніх Марусь та Оксан не тільки тому, що є непокірною або висловлює те, що думає, але і з візуального боку, про що підтверджують слова автора: *«То була краса, що виховується тільки на Україні, але не така, як малюють деякі з наших письменників. Не було в неї ні "губок, як пуп'янок, червоних, як добре намисто", ні "підборіддя, як горішок", ні "щок, як повная рожка", і сама вона не "вилискувалась, як маківка на городі". Чорна, без лиску, товста коса; невисокий, трохи випнутий лоб; ніс тонкий, рівний, з живими ніздрями; свіжі, наче дитячі губи, що якимось мило загинались на кінцях; легка смага на матових, наче мармурових щоках і великі, надзвичайно великі, з довгими віями, темно-сірі очі, з яких, здавалось, дивлячись, наче лилося якесь тихе, м'яке, ласкаве світло, — то була й уся краса сієї дівчини»* [9, с. 23]. Перед читачем постає не типова героїня української літератури, а її абсолютна протилежність. Часто дослідники називають саме образ Мотрі ключовим, адже її можна назвати «інструментом» через який розкривається характер та внутрішній світ головних чоловічих образів.

Навіть не зважаючи на наукові дослідження, відомим фактом є те, що жінки більш емоційніші, ніж чоловіки. Вони більш емоційно сприймають навколишній світ, майже моментально реагуючи емоцією. Головна героїня Мотря не виняток. В. Винниченко, використовуючи різні мовні засоби, з майстерністю передає переживання та їх причину.

Лексико-фразеологічні засоби вираження причини емоційного стану яскраво показані у творі В. Винниченка «Краса і сила». Ці засоби вираження емоцій персонажа у творчості В. Винниченка слугують центрами одиниць стилістичного рівня, репрезентовані повторами, метафоричними та порівняльними структурами.

Аналіз літературного твору виявив, що причину емоційного стану того чи іншого героя можна спостерігати на різних рівнях: герої як і самостійно усвідомлюють першоначало своєї емоції, так і можемо виявити причину при аналізі зовнішніх подразників.

Найчастіше в складних реченнях причина емоційного стану вербалізується за допомогою:

- підрядної частини складнопідрядного речення: « – *А як хлопцями ще були, підхопив Андрій, – то раз у раз тебе ж я визволяв, бо то з тим, то з другим заведешся*» [9, с. 30];
- частини складносурядного речення: «*На серці щось страшенно боліло, і нудно-нудно стало*» [9, с. 40];

Говорячи про причини емоційних станів, можна виділити такі синтаксеми:

- через + знахідний відмінок: « – *Розкажи ти... Знаю, що **через тебе...***» [9, с. 53];
- від (од) + родовий відмінок, яка є домінантною та найчастіше (у порівнянні з іншими синтаксемами) трапляється у творі: « – *Та чого ж? Аби й **від мене була у тебе дитина**, то бив би, якби отпихала!*» [9, с. 23]; «*Мотря одвела свій погляд, зітхнула й хоча чула його слова, але, не встигнувши визволитись **від впливу думок**, перепитала*» [9, с. 29].
- за + знахідний відмінок: « – *Може, не вийшла б **за тебе, якби ти й хотів!***» [9, с. 23].

Звернемо увагу на лексику, що виражає емоції та виражає ментальний стан особистості, її свідомість та психічний стан. Серед емотивів чи не

найважливіше місце займають вигуки та інша емотивна лексика. Не дивлячись на те, що деякі мовознавці не погоджуються з цією точкою зору [53], вважаючи, що вигуки не несуть у собі жодного поняття, але ми схилиємось до точки зору дослідника В.І. Шаховського, що емотивна лексика, не залежно від семантичного значення, несе у собі понятійну складову.

До засобів вираження негативних емоцій можна віднести слова та словосполучення, що виражають оцінно-негативну оцінку когось або чогось. Часто це лексеми, які негативний зміст: *чорт, сатана, хвойда, паршивий, проклята, тварюка* та інші: «*Я так і знав. Ух, ти, хвойда проклята! – зі зневагою, з ненавистю кинув він, і, одтихнувши її руку, що лежала на коліні у його, насунув картуза і встав*» [9, с. 29]; «*– О, то сатана! Хитра тварюка!..*» [9, с. 24].

Емоційно-оцінні назви мають на меті викликати реакцію мовця, звертаючи увагу на забарвленість лексики, створюючи нетипову лексику. Зважаючи на попередній контекст поданих зразків, можемо стверджувати, що Андрій та Мотря називають одне одного зневажливими словами через складне психологічне напруження, що і є причиною вживання лексики з негативною конотацією.

Аналіз твору виявив, що повтори будь-якого головного або другорядного члена речення чи словосполучення, що підкреслюють емоційно-сміслову тональність вислову. Повтори використовуються з метою акцентування уваги чи увиразнення певної емоції, наприклад, додаючи мовцю невпевненості, що і є причиною розгубленого емоційного стану в момент мовлення: «*Ну, ні, подожди! Я ж.... Ти ж... Ти ж сам говориш «подумай». Я піду за тебе, я подумаю. Ти ж...*» [9, с. 31]; «*Ось* тобі, на! *Ось, ось!*» [9, с. 29]. Зазвичай персонажі твору повторюють службові слова, об'єктивуючи стан глибокого емоційного напруження, причиною чого є розгубленість. Найчастіше у творі повтори можемо почути з вуст Мотрі, адже з слабодухим Ільком героїня говорить впевнено, а з сильним за духом з

тиранічними нахилами Андрієм героїня губиться, адже боїться його реакції, що і є причиною емоційної стурбованості героїні.

Аналізуючи емотиви причини, звертаємось до визначення «емоційний резонанс», який вперше був застосований у 1968 році Л. Саляном [55]. Цей термін позначає явище, коли у певній ситуації зовнішні фактори, які мають емоційну основу, співвідносяться з спектром емоційних реакцій адресата, в результаті чого виникає дисонанс-конфлікт емоційних факторів. «Ключовою причиною виникнення емоційного резонансу є синтез емоційної сфери з підвищеною активністю певних фізіологічних систем, які реагують на зовнішні подразники». Найчастіше це нюх, зір, органи чуття тощо: *«Схилився Ілько на тин і завмер, – ні думок, ні бажань, навіть дихання не почував він у собі, тільки чув, як сонце гріло, пекло в спину, як розливало якісь лінощі по тілі і байдужість до всього»* [9, с. 21]. У поданому прикладі під впливом зовнішнього подразника-провокаatora зображено спосіб сприймання оточення, а саме через орган чуття (шкіру) – «чув» (відчув), а також відповідну реакцію-результат – *«розливало якісь лінощі по тілі і байдужість до всього»*.

У наступному прикладі емоційний стан викликаний внутрішніми ваганнями та невпевненістю героїні, що і є причиною того, що ситуація має певну циклічність, виражену дієсловом минулого та майбутнього часу: *« – А ти, сатано руда, не посміхайсь, не задавайся! Ти думаєш, я думок твоїх не знаю? Знаю, знаю! Тільки ти не задавайся! Я йому плюю в морду, і ходила до нього, і буду ходити!»* [9, с. 31]. Емоційно підсилює розгніваність героїні лексеми *сатана руда*, які зображують зневажливе ставлення до Андрія Голуба.

Активними засобами вербалізації емоцій причини емоційного стану персонажа у творчості В. Винниченка постають порівняльні моделі, що супроводжуються словами *як, мов, немов, ніби* та ін: *« – Їй богу, правда! – повернулась Мотря і пильно глянула на Ілька, що ніби аж зблід трохи»*

[9, с. 41]. У поданому зразку Ілько відчуває знеяковіття при погляді дівчини, що і стало причиною фізіологічного явища, як блідність.

Вербалізатором фізичного і душевного болю, відчаю слугує порівняльна структура *звалилась, як сніп*: *«І недоговорив: порівнявшись з Мотрею, вмить зупинився, блиснув очима, замахнувся кулаком, – І Мотря, скрикнувши, захиталась, закрилась руками і звалилась, як сніп»* [9, с. 29]. У поданому контексті, порівнюючи Мотрю зі снопом сіна, автор зображує причину – дівчина впала через застосування Андрієм фізичної сили.

Як відомо, найбільш емоційним моментом твору завжди є кульмінація – момент, коли конфлікт доходить до найвищої точки. Причиною загострення протистояння є провокація Андрія, який знущується з голуба: Вирішальним епізодом у творі постає конфлікт, що виникає через провокацію Андрія, котрий мучить голуба: *« – Та не бий!! – крикнула Мотря. Андрій навіть не підняв голови і став злорадно бити по ногах, по крилах, по голові переляканого жовто-рябого. – Та пусти, не муч! – крикнув Ілько. Наміряючись уже пустити, Андрій по сих словах мовчки злісно глянув на Ілька, усміхнувся їй, схопивши ніжку жовторябого, крутнув. Почувся легенький хруск, голуб несамовито забився їй затріпався, – Андрій зламав йому ніжку. Сей хруск, розкритий вмить рот жовто-рябого, безсиле його тріпання – все наче морозом пройняло Ількові тіло»* [9, с. 60]. О. Костенко стверджує, що «з зовнішніми та внутрішнім подразниками-агресорами (соціум, темперамент, емоційність) велику роль в кульмінаційному моменті відіграє випадкова ситуативність. Тобто причиною є не сам голуб, а вона закладена набагато глибше: в основі любовного трикутника. Провокуюча подія підводить до розв'язку конфлікту» [33, с. 9]. В. Винниченко використовує ФО *пройняти морозом* – тремтіння в стресовій ситуації [62, с. 391] для того, щоб максимально точно показати почуття героя.

Отже, В. Винниченко майстерно використовує засоби для вербалізації емоційних станів персонажів твору, що є типовим для його індивідуального стилю. Важливим є те, що велику роль в мовному доробку «Краса і сила»

займають засоби-вербалізатори на позначення причини емоційного стану: *негативно-оцінна лексика, вигуки, фразеологізми, порівняння*. Говорячи про інші рівні дослідження причини емоційного стану, то на синтаксичному рівні синтаксема *від (од) + родовий відмінок* є домінантною та найчастіше трапляється у творі «Краса і сила». У творі можна знайти особливий психологічний феномен, під назвою «емоційний резонанс», тобто реакцію тіла на зовнішні подразники. Найемоційнішою частиною твору є кульмінація у вигляді протистояння Ілька та Андрія. Не дивлячись на те, що кульмінація має ситуативний характер, апогей досягається під впливом другорядної події, яка спровокувала загострення. Використання різноманітних засобів вербалізації емоцій допомагає яскраво розкрити причини страху, моральної болі, страждання, вагання та невпевненості

3.2. Образні лексико-фразеологічні вербалізатори вияву емоційного стану

У попередніх розділах вже зверталась увагу на важливість емоцій, адже вони є реакцією людини на подразник внутрішнього чи зовнішнього характеру. Вони безпосередньо мають зв'язок із задоволенням або незадоволенням біологічно важливих питань [15, с. 84].

У своєму дослідженні ми схилиємось до підходу В.І.Шаховського, який стверджує про те, що є три групи лексики мовної репрезентації емотивності :

- 1) лексика, що називає емоції;
- 2) лексика, що описує емоції;
- 3) лексика, що виражає емоції.

У цьому підрозділі ми розглянемо першу групу – ту лексику, яка називає (виявляє) емоції. Це лексичні одиниці, які називають емоції, не є емотивними, адже передають лише суть певної емоції та вказують лише на тип емоції, у якому знаходиться герой твору: *«Мотрі з ним було і важко, й*

ніяково, а на самоті якось пусто, нудно і сумно, до смерті сумно» [9, с. 62]. У цьому прикладі В. Винниченко ніби нанизує ряд синонімів. Максимальної напруженості додають слова, пов'язані з негативними оцінками. Лірична героїня відчуває пустоту та сум.

Не дивлячись на те, що кожна людина індивідуально реагує на певний зовнішній подразник, науковці диференціюють емоційні реакції на емоційний відгук, емоційний спалах та емоційний афект. На думку спеціалістів, «емоційний відгук є найдинамічнішим в емоційній сфері особистості та дає змогу їй підлаштуватись до різнопланових ситуацій, які можуть виникнути. За тривалістю цей феномен не є тривалий, до того ж він не має змоги докорінно змінити загальний емоційний стан особи. За інтенсивністю, тривалістю слід виділити емоційний спалах, але у той же час не можна сказати, що у такому стані втрачається самоконтроль. Для емоційного вибуху є типовим висока інтенсивність, але не зважаючи на це, таке явище є короткотривалим, після якого слід очікувати апатію до ситуації» [15, с. 452].

У проаналізованому оповіданні В. Винниченка «Краса і сила» виявлено різні типи опису емоцій, вираженням яких слугують як і лексичні, так і фразеологічні мовні засоби.

Розглядаючи лексичний рівень, вияв переживань героїв у художньому творі передається використанням прикметників *страшний, дикий, переляканий*, від контексту який і залежить інтенсивність емоції: *страшний* – той, що своїм виглядом, своїми діями, великою силою, потужністю та викликає, вселяє почуття страху, переляку [56, с. 759] : «*Дозорці, та й сам смотритель, наче нічого не бачили, не бажаючи через якийсь час мати собі страшного ворога на волі»* [9, с. 51]; *дикий* – який виходить за межі відомого, звичайного; *неймовірний, страшний* [56, с. 274]: «*Як дикий звір накинувся він на неї і почав топтати її ногами, бить передками чобітків у боки, у спину, в живіт, шарпаючи за коси, з піною на губах, з якимось хриплим ревом»* [56, с. 29]. У цьому контексті вияв емоційного стану героя

підсилює фразеологізм з *піною на губах* та іменник *рев* – гучний, протяжливий крик тварини, тварин; ревіння [56, с. 469], адже ревіння не є фізичною реакцією людини, а відноситься до тварин, що і підкреслює агресивність героя в ситуації. Поява Мотрі провокує виявлення підсвідомого, що, очевидно, накипіло ще напередодні. *Переляканий* – охоплений надзвичайно сильним почуттям страху, дуже зляканий [56, с. 211]: «– *Стережись, Льку!!! – вмить пронеслось по дворі з десяток несамовитих, переляканих голосів*» [9, с. 66]. У поданому прикладі зображено великий вияв інтенсивності емоційного стану.

На інтенсивність вияву ознаки вказують ад'єктивовані прикметники *скажений, затуманений* з суфіксами емоційної оцінки *-ен-*: «*Все се було так дивно, так невимовно-чудно, що спершу не міг він нічого виговорити, скажений переляк обхопив його...*» [9, с. 34]; «*Дядько замовк, похитнувся, хотів провести рукою по вусах, і, мацнувши тільки по мокрих губах, хитнувся у другий бік і зупинив свій важкий, затуманений погляд на циганові*» [9, с. 41].

Інтенсивність ознаки в якісному прикметнику зображено формою найвищого ступеня порівняння слова *любий*: «*Мотря зітхнула, одкинула голову, подумала, і, палко обнявши, стала цілувать в губи, щоку, очі, найлюбіше місце над чорним м'яким вусом*» [9, с. 51].

Лексику інтенсивності інтерпретують у художній емоційній мові і фразеологізми. Д. Ігнатенко стверджував, що «фразеологічні одиниці несуть у собі більш складу номінацію (якщо порівнювати лише з словами), в основі якої часто лежать образні асоціації, саме тому ФО мають більший ступінь образності і глибший емоційний потенціал» [28, с. 8]. Ми вже звертали увагу на ФО з компонентами *чорт, завмирати, дерти, серце* попередньому розділі, а поданому аспекті маємо на меті звернути увагу на ті одиниці, які передають глибину вияву переживань.

У творі нашу увагу привертає фразема *зупинити очі* – привернути чийось увагу [62, с. 476]: «– *Н-ну! – грізно крикнув Андрій і зупинив сіренькі,*

гострі очі на Гришці» [9, с. 46]. У поданому прикладі В. Винниченко поширює компонентний склад фраземи, додаючи прикметники, як додають негативної конотації.

Привертає увагу в психологічному емоційному відтворенні лексема *щось*, яка трапляється у творі 26 разів та яка передає фізіологічне напруження, яке виникло спонтанно: «*Як у грудях у його щось захолоне, то зомліє з одного погляду в її очі, у той глибокий, чаруючий погляд*» [9, с. 22]. У цьому контексті лексема *щось* може означати серце, душа. У наявному прикладі емоційності додає фізіологічний процес поблідіння, який виникає через зняковіння через споглядання в очі Мотрі.

Як засвідчує І. Кость, «одним із механізмів вербалізації емоцій у художньому прозовому тексті є дескриптивний опис емоційних станів» [35, с. 283]. Їх функцією є характеристика опису зовнішніх проявів переживань героя. Наявні у творі й інші фізіологічні процеси, які виявляють зняковіння та розгубленість Андрія: «*Побачивши її, він спершу зблід, потім почервонів, знов зблід, і, не міняючи пози, з ненавистю буркнув*» [9, с. 58]. В. Винниченко використовує ряд однорідних дієслів та використовує лексему з негативною конотацією *ненависть*, яка підсилює емоційність.

В. Винниченко використовує метонімію, замінюючи ім'я Мотрі лексемою *баби* (жінки) на основі суміжності, яка виявляє емоційний стан: «— *Та й чудні ви, баби! — усміхаючись, промовив він*» [9, с. 23]. Ілько виявляє дивакуватість Мотрі, яка проявляється в незвичній поведінці. Явище метонімії відстежується і у наступному рядку: «— *Заступників не треба! — прохрипів Андрій, зупинившись й повернувшись до Ілька*» [9, с. 29]. У цьому контексті *Ілько* замінюється на *заступники*. Зважаючи на емоційність та контекст, можемо виявити агресивність та злість.

Є у творі номінативи, які входять до концепту *щастя* та передані у тексті за допомогою лексеми *радісно*, з любов'ю: «*Мотря зараз ще стихла, підняла голову й очима, на яких блищали ще сльози, радісно, з любов'ю дивилась на Андрія*» [9, с. 32]. Варто звернути увагу на те, що письменник в

одному реченні використовує антонімічні поняття *сльози* та *любов*, тим самим підкреслюючи напружений емоційний стан героїні, тому не можемо відносити подані лексеми до позитивної конотації.

Отже, аналіз емотивних виявів емоційних станів героїв твору довів, що ступінь вияву емоційності може виражатись різними способами. Якщо говорити про ступінь вияву, то у творі зафіксована переважна більшість лексики сильного вияву емоцій, що пояснюється особливостями психіки людей, яка більше зафіксує ті факти, що викликають в неї сильні почуття. Виражено інтенсивний вияв різноманітними лексемами, фразеологізмами, та метонімією, які містять у своєму складі слова, що вказують на ступінь вияву емоційного стану. Аналіз емоційних станів оповідання дав змогу виокремити засоби, які зображують внутрішні переживання людини, зокрема лексики на позначення фізіологічних процесів, які спровоковані різними зовнішніми та внутрішніми провокаторами.

3.3. Образні лексико-фразеологічні вербалізатори протікання емоційного стану

Протягом тисячі років головним засобом спілкування була мова. Її особливість полягає в тому, що за допомогою мовлення ми не просто обмінюємось інформацією, а й зображуємо емоції безпосередньо в самому спілкуванні. Слід звернути увагу на те, що до 70-х років проблема вираження емоцій мовними засобами не була в колі вивчення науковців. Але пізніше, в зв'язку з виникненням основ гуманізму, центром якого є особистість як носій мови, лінгвісти не могли оминати цю сферу, адже за допомогою мови виражаються емоції. Не дивно, що на сьогоднішній день є актуальним, адже емотивна семантика може передаватись на різних рівнях: синтаксичному, морфологічному, на лексичному, який вважається найбільш продуктивнішим.

Кількість емоцій, які описані в тлумачному словнику, надзвичайно велика. Так, психологи виділяють базові емоції. Наприклад, американський психолог К. Іздр стверджував, що «існують такі базові емоційні стани: інтерес, задоволення, презирство, сум, гнів, здивування, відраза» [26, с. 63]. Також прийнято розмежовувати емоції за принципом *позитивні* та *негативні*.

Ми розглянемо емотиви, що описують процес протікання емоцій. Найчастіше описується не сама емоція, а її зовнішній вияв: міміка частин обличчя, тембр, інтонація, рухи тощо. Цей вид лексики слід виокремлювати в іншу групу, адже на відмінну від лексики, яка називає емоції, мають у своїй структурі емотивний компонент.

Серед лексичних одиниць, які зображують протікання емоційного стану, чільне місце займають вигуки. Їх особливість полягає в тому, що вони не належать ні до самостійних, ні до службових частин мови [3, с. 7]. У реченні вони реалізують комунікативну та емотивну функції, що підкреслює їх роль в мові. Емоційні вигуки виражають протікання настрою, хвилювання, ставлення героя до того, що відбувається (*ох, ах, ой лишенько, слава Богу, їй-богу* та інші) : « – *Заслухався чортового цигана, і, мабуть, прогавив діда...Ну, да.. **Слава Богу, стоїть!*** [9, с. 38]; «– *Їй-богу, не можна, чоловіче добрий!*» [9, с. 42].

Слід звернути увагу на те, що для вираження протікання емоційного стану В. Винниченко використовує релігійну лексику. Герої твору обіцяють щось, вживаючи в контексті лексему *Бог* задля того, щоб викликати в слухача почуття довіри або спровокувати на інші емоції, типу страх: «***Накажи мене Бог, купил би...Не дадуть за мої восьмдесят***» [9, с. 43]; «*Мені все одно, чи ти мужик, чи пан..аби в тобі душа була, аби ти не обіділ ближнього. Сказано: «**Люби ближнього як самого себе***» [9, с. 45]. У цьому контексті Андрій вживає лексему *Бог* та цитує одну з Божих заповідей для того, щоб викликати довіру в чоловіка, при цьому відверто обманюючи та маючи на меті грабіж. Не можна не оминати той факт, що у своїй філософії В. Винниченко дотримувався ідеології Ф. Ніцше «Бога нема» (що є

складовою екзистенціалізму) тому не дивно, що з вуст героя релігійна лексика вживається лише для того, щоб надати впевненості сказаному. Герої твору В. Винниченка живуть за філософією нігілізму – переосмисленню загальнокультурних цінностей, заперечуючи при цьому існування Бога [27, с. 286]. Підтверджує цей факт і авторська характеристика: *«Злодія, з яким мають діло тільки його приятелі, такі ж як і він, декілька голодранців і весь той люд, що не має в душі Бога й не боїться ні тучі, ні грому»* [9, с. 22]. Письменник використовує ФО *не мати в душі Бога* – бути жорстоким, безсердечним [62, с. 32], зайвий раз підкреслюючи нігілізм героїв.

Протікання емоційного стану може передаватись порівняннями та реченнями, які містять лексеми що підсилюють ступінь емоційного стану. З вуст героїв звучать різні порівняння, які контекстуально зображують протікання певного стану, але не вказують на його: *« – Та! Я й забула, що ти, як кавун на сонці!»* [9, с. 22]. Мотря вживає дієслово минулого часу, звертаючи увагу на протяжну тривалість дії, тверджуючи, що Ілько лінивий та бездіяльний. *«– Правда, гідка я? Як сама **последня?**»* [9, с. 23]. У цьому прикладі дівчина порівнює себе з легковажною, вживаючи при цьому негативно-оцінний прикметник *гідка*, що зображує невпевненість та огиду до самої себе.

Засобами вербалізації протікання таких емоцій, як сором та злість є їх пряма номінація у творі або автором, або самим героєм твору: *«– От Андрій!...о, о, ось!.. — розтібнувши кохточку, **не соромлячись**, наче поспішаючи куди,показала вона чотири круглі синяки»* [9, с. 23]. Письменник описує Мотрю як безсоромну в поданому контексті: *«– Ось зараз прийде сюди, а я **на злість** йому **прибігла до тебе....**»* [9, с. 23]. Мотря, для того щоб спровокувати Андрія, прибігає до Ілька, тим самим загострюючи «любовний трикутник», який невдовзі стає засобом розкриття емоцій персонажів твору.

Протікання нервового напруження засвідчує слово *тремтіти*. Письменник використовує дієслівні форми *затремтіло* та дієприкметник *тремтячою*: *«– Її великі очі налили слізьми, губи якомсь по-дитячому*

скривились та стали якісь **затремтілі**» [9, с. 32]; «– Не впізнав? – підхопила Мотря, якось нервово й швидко зриваючи з голови хустку і пригладжуючи **тремтячою** рукою чорне, як сажка, волосся, що повисмикувалося на всі боки» [9, с. 21]. Зображує напруженість і ревності ФО *руки простягають* – намагатися заволодіти чим-небудь, захопити, привласнити щось [62, с. 620]: « Ніколи не поцілуєш, ніколи не даси йому **руки простягають?**» [9, с. 32]. Не дивлячись на аб'юзивну поведінку, Андрій боїться втратити Мотрю, тому з його вуст можемо почути своєрідний «крик», який можемо трактувати як боязнь, ревності.

Вербалізатором сильного хвилювання та втрати здатності говорити є лексеми *завмерти* та *замовкнути*: «Кум тільки гикнув, **замовк** і безсило схилив голову на стіл» [9, с. 51]; «– Та і мені, ось дивлюсь на тебе, теж якось скучно. **Замовкли** знов» [9, с. 49]. «Андрій **похолов, завмер** [9, с. 41]; *І хотілось їй, дуже хотілось обнять його, пригорнуться, завмерти коло дужої руки, заглянути в вічі...*» [9, с. 48].

В. Винниченко використовує усну народну творчість для вербалізації емоційного стану Мотрі. Дівчина відчайдушно співає:

«А я слави не боюся,

З ким люблюся – не наговорюся» [9, с. 35].

Героїня не боїться осуду людей, провокуючи Андрія та створюючи емоційно напружену ситуацію. Вустами Мотрі звучить неприязнь, яку передає дієслово *кричати* та приказка. Зустрічаючи Ілька, Мотря кричить: «– Давно бачились! **Як у горосі, так і досі!**» [9, с. 21]. У давні часи українці використовували цей вислів, коли довго когось не бачили, а *Горох* – це місто, у якому була Мотря [57, с. 131]. Підкреслюється народною лексикою й слабодухість Ілька: «*Як то кажуть: «Куди вітервіє, туди й я хилюся»* [9, с. 50].

Інша емоція – самовпевненість та гординя, яка вербалізована народною поговоркою, звучить із вуст Андрія: «*Плювають я на тебе хотів і хочу.*

Страшний вовк у лісі, а в тенетах — тьфу!» [9, с. 57]. Надає емоційності й ФО *плювати в когось* – виразити зневагу [62, с. 768].

Аналіз оповідання «Краса і сила» В. Винниченка засвідчив, що у творі наявні лексико-фразеологічні одиниці на позначення протікання емоційного стану людини, що може виражатися різними способами. Засобами вираження протікання емоційного стану слугують емоційні вигуки, емотивна лексика, вислови з усної народної творчості та фразеологізми. Названі мовні засоби надають більшої образності та експресивності.

Отже, здійснивши образне моделювання емоційних світів персонажів оповідання Володимира Винниченка «Краса і сила», можемо констатувати, що письменник використовує різні засоби відтворення емоцій, щоб зобразити причину, вияв та протікання емоційного стану.

Важливим є те, що велику роль в мовній тканині твору «Краса і сила» відіграють засоби-вербалізатори на позначення причини емоційного стану: *негативно-оцінна лексика, вигуки, фразеологізми, порівняння*. Говорячи про інші рівні дослідження причини емоційного стану, то на синтаксичному рівні синтаксема *від (од) + родовий відмінок* є доміантною та найчастіше трапляється у творі «Краса і сила». Найемоційнішою частиною твору є кульмінація у формі протистояння Ілька та Андрія. Не дивлячись на те, що кульмінація має ситуативний характер, апогей досягається під впливом другорядної події, яка спровокувала загострення. Використання різноманітних засобів вербалізації емоцій допомагає яскраво розкрити причини страху, моральної болі, страждання, вагання та невпевненості.

Якщо говорити про ступінь вияву, то у творі зафіксована переважна більшість лексики сильного вияву емоцій, що пояснюється особливостями психіки людей, яка більше зафіксує ті факти, що викликають у неї сильні почуття. Виражено інтенсивний вияв різноманітними лексемами, фразеологізмами, які містять у своєму складі слова, що вказують на ступінь вияву емоційного стану. Аналіз емоційних станів оповідання дав змогу виокремити засоби, які зображують внутрішні переживання людини, зокрема

лексики на позначення фізіологічних процесів, які спровоковані різними зовнішніми та внутрішніми провокаторами.

Засобами вираження протікання емоційного стану слугують емоційні вигуки, емотивна лексика, словосполуки з усної народної творчості та фразеологізми.

Лексика, якою послуговується письменник, є загальноживаною та просторічною, що дає можливість більш яскравіше зобразити різні емоційні стани, у яких перебувають головні герої твору – Мотря, Андрій та Ілько.

ВИСНОВКИ

В. Винниченко мав свою індивідуальну мовну картину світу, прагнув утілити кращі якості національної мови, добираючи різнорівневі мовні засоби, суголосні з ідейно-тематичним змістом художнього твору, максимально виявляючи свої творчі можливості, уподобання та смаки, репрезентуючи багатство експресивних засобів і точність у вираженні думок. Індивідуальний стиль демонструє манеру оповіді, особливий спосіб мовомислення, лексико-семантичне й стилістичне чуття, пошуки оригінальних засобів вербалізації концептуальної картини світу, індивідуалізації семантики й естетики слова.

Здійснивши дослідження об'єктивації емоційних світів персонажів оповідання Володимира Винниченка «Краса і сила», можемо зробити висновки відповідно до сформульованих мети та завдань.

Теоретико-методологічною основою для нашого дослідження стали наукові праці таких дослідників, як В. Виноградов, С. Єрмоленко, А. Вежбицька, В. Шаховський, Н. Бойко, Г. Демиденко, І. Кость та ін.

Опрацювання наукових джерел із теми роботи виявило, що теоретичний аспект дослідження окресленого поняття «ідіолект» та визначення його важливості в лінгвістичній науці належить до актуальних і перспективних. Особливо активно лінгвісти вивчають різнорівневі мовні і мовленнєві засоби, які відбивають індивідуальний стиль письменника та чинники, які формують мовну та літературну особливості його творів.

Аналіз виявив, що роль В. Винниченка в історії розвитку і становлення української літературної мови, незважаючи на тривале забуття і вилучення з контексту його творчості у зв'язку з ідеологічними переконаннями, досить помітна. Письменник відіграв велику роль у розвитку не лише літератури, а й у мовному процесі початку ХХ століття. Велика кількість досліджень, присвячених мовотворчості та художньому ідіостилю письменника, свідчить про актуальність вивчення різних аспектів творчості

В. Винниченка. Недостатньо розглянутим залишається лінгвостилістичний аспект дослідження різножанрових творів письменника, які містять глибоко самобутні та специфічні мовленнєві риси, що відіграють ключову роль в образо- та характеротворенні персонажів творів.

Інтерес для дослідника становить аналіз чинників, які вплинули на формування індивідуального творчого стилю письменника. Простежено, що у своїх творах В. Винниченко звертається до висвітлення несподіваних питань з галузі психології та моралі, шукаючи при цьому різні динамічні ходи, часто експериментуючи над засобами відтворення емоційних світів персонажів. Ідіолект письменника має безліч особливостей. Найголовніше – це індивідуальна система підходу до різних емотивно маркованих вербальних засобів та їх уживання, тобто репрезентація свого «Я» через призму внутрішнього світу персонажів.

У межах другого розділу простежено мовні засоби вербалізації категорії емотивності в художньому мовленні, проаналізовано засоби і способи об'єктивації емоційних світів персонажів. З'ясовано, що В. Винниченко з увагою ставився до засобів і способів вербалізації емоцій персонажа та до використання лексико-семантичних і фразеологічних одиниць.

Аналіз виявив, що в оповіданні «Краса і сила» переважають емотивні дієслова. Це підтверджує думку про те, що письменник сприймає емоції як діяльність, рух. Домінантні лексеми на позначення емоцій багатозначні, вони переважають у творі кількісно. Виявлено, що у творчості автора домінують лексико-семантичні одиниці, у значеннєвих планах яких ключовою постає негативна конотація (*страх, лют, злість, байдужість* та ін.).

Лексико-семантичні засоби об'єктивації емоцій персонажа у творчості В. Винниченка слугують центрами одиниць стилістичного рівня, репрезентовані лексичними повторами, повторами вигуківих сполук, різностильовою і різноплановою конотативно маркованою лексикою. Вони забезпечують вербальне вираження (часто надлюдської) емоційної

напруженості, невдоволення, страху, душевного і фізичного виснаження персонажа.

У творі було виявлено структурно-семантичні фразеологічні одиниці, пов'язані з домінуванням емоцій негативного характеру. Проаналізувавши оповідання, було з'ясовано, що письменник використовує авторські модифіковані фразеологічні одиниці з метою зображення складного життя персонажів та для того, щоб якомога точніше передати їхні хвилювання та складні моменти емоційного напруження. Найчастіше трапляються фразеологічні одиниці з негативними емотивними компонентами (наприклад, з компонентом *чорт* та похідними від цієї лексеми). До функціонально-стилістичних особливостей фразеологізмів, що вербалізують емоційні світи персонажів, належать їхні зв'язки з елементами розмовно-побутового стилю та прагнення автора до максимального наближення художнього мовлення до народної мови.

У межах третього розділу було диференційовано терміни *почуття* та *емоції*. Аналіз вербалізаторів емоційних світів персонажів твору виявив, що ступінь сили емоційності може виражатися різними способами. У творі зафіксовано переважну більшість лексики на позначення сильного вияву емоцій, що пояснюється особливостями психіки персонажів, яка більше зафіксує ті факти, що викликають у неї сильні почуття. В. Винниченко майстерно використовував засоби для вербалізації емоційних станів персонажів твору, що є типовим для його індивідуального стилю. Важливим є те, що велику роль у мові твору «Краса і сила» відіграють лексико-фразеологічні та стилістичні засоби-вербалізатори, що позначають причини і перебіг емоційного стану: негативно-оцінна лексика, вигуки, фразеологізми, порівняльні структури. Інші мовні рівні репрезентовані менш виразно, крім синтаксичного, де причини емоційного стану вербалізує синтаксема *від (од) + родовий відмінок*. Вона найчастіше трапляється у творі «Краса і сила», де йдеться про головних героїв оповідання, наявний опис стосунків між ними. Мотря, Андрій та Ілько – персонажі емоційні, імпульсивні.

Вербалізація процесів перебігу, протікання та вияву емоційних станів персонажів здійснена лексичними та фразеологічними засобами, які передають внутрішні переживання людини. Тут домінує лексика на позначення фізіологічних процесів, які спровоковані різними зовнішніми та внутрішніми чинниками. Ступінь сили емоційності пов'язаний із зовнішніми впливами, про що свідчать різні типи комунікації персонажів, із їхнім самовираженням та авторськими описами, активізацією використання емотивної лексики, яка номінує емоції, відтворює і виражає їх.

Отже, основне джерело емотивних смислів у художніх текстах – емотивна лексика, що належить до загальноновживаної та фразеологічні одиниці. Вони є домінантними засобами репрезентації емоцій в ідіолекті письменника. Мовна картина світу емоцій персонажів у їхній мінливості, силі вияву, динаміці, взаємодії та протидії пронизує всю тканину аналізованого твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрин В. В. Знак эмоции противоположен направлению изменения мотивационного возбуждения// *Научный электронный архив*. URL: <http://econf/rae/ru/article/11822> (дата звернення: 10. 11. 2020)
2. Антология концептов : сборник / отв. ред. : В. И. Карасик, И. А.Стернин]. Волгоград : Парадигма, 2006. Т. 3. 381 с.
3. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Интегральное описание языка и системная лексикография: монография. Москва : ЮРАЙТ, 1995. 767 с.
4. Балли Ш. Французская стилистика: [пер. с фр.]: монография. Москва : Изд-во иностр. л-ры, 1961. 394 с.
5. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества: монография. Москва : Искусство, 1986. 446 с.
6. Білоус В. Б. Мова драматичних творів Володимира Винниченка у лінгвокультурному аспекті : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2007. – 19 с.
7. Богин Г. И. Современная лингводидактика: Учебное пособие. Калинин: КГУ, 1980. 61 с.
8. Бойко Н. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: монографія. Ніжин : «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. 552 с.
9. Винниченко В. Краса і сила : повісті та оповідання: збірка. Київ: Дніпро, 1989. 752 с.
10. Виноградов В. В. Избранные труды : О языке художественной прозы : монография. Москва : Наука, 1980. 360 с.
11. Винославська О. В. Психологія: Навчальний посібник : веб-сайт. URL:http://www.ebk.net.ua/Book/psychology/vinoslavska_psihologiya/part3/3101.htm (дата звернення 15. 11. 20).
12. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті: посібник. Київ: Наукова думка, 1988. 256 с.

13. Волощук В. І. Стильова своєрідність новели З.Ленца “Вісімнадцять діапозитивів” *Мова і художня творчість*. 2002. № 4. С. 42–49.
14. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки: пособие. Москва : Наука, 1985. 228 с.
15. Гамезо М. В., И. А. Домашенко Атлас по психологии уч.пособ. Москва: Педагогическое общество России, 2004. 276 с.
16. Гриценко П. Ідіолект і текст. Лінгвостилістика : об’єкт – стиль, мета – оцінка : Зб. наук. праць, присвячен. 70-річчю від дня народж. проф. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2007.– С. 16–43.
17. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискусія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Київ: Критика, 2009, 132 с.
18. Демиденко Г. Г. Емоційна семантика паралінгвальних фразем на позначення негативних психічних станів мовця. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2011. № 6 (2). С. 38–43.
19. Ерофеева Т.И. Социолект: стратификационное исследование: автореф. дис. на получение д-ра филол. Наук: 03.00.16. Санкт-Петербург, 1995. 32 с.
20. Євтушина Т. О. Лінгвостилістичний потенціал фразеології у творах В. Стефаніка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 Київ, 2005. 20 с.
21. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури: монографія. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с
22. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності : підручник. Київ: Довіра, 1999. 431 с.
23. Єсипенко Н. Г. Лексико-семантичні компоненти авторського стилю і мовна картина світу (на матеріалі англомовної прози воєнної та мирної тематик): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 . Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2007. 20 с.

24. Зінчук С. Володимир Винниченко. Нові імена в програмі з української літератури: посібник для вчителя. Київ: Освіта, 1993. С. 125–145.
25. Иванцова Е. В. Феномен диалектной языковой личности: монография. Томск: Томский гос. ун-т, 2002. 321 с.
26. Изард К. Психология эмоций: учеб. пособие / пер. с англ. Питер, 2000. 464 с.
27. Ильин И. Постмодернизм: словарь терминов: учеб. пособие. Москва: ИНИОН РАН – INTRADA, 2001. 384 с.
28. Ігнатенко, Д. Є. Категорія інтенсивності у фразеології. Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах: зб. наук. праць. Вінниця, № 30, с. 5–17
29. Караулов Ю. Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения. *Язык и личность*. 2016, № 5. С. 3–8.
30. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность: учеб. пособие. Москва : Наука, 1987. – 261 с
31. Качуровський І. Про деякі технічні засоби Винниченкової прози. *Сучасність*. 1997. № 1. С. 148–152.
32. Киричук О. В., В.А. Роменця Основи психології: підручник. Вид. 5-те, стереотип. Київ: Либідь, 2002. 632 с.
33. Костенко О. Мала проза Володимира Винниченка: особливості психологічного мотивування. *Праці молодих учених*. 2010. №18. С. 5–11.
34. Кость І. Я. Фразеологічні засоби вербалізації емоційної сфери особистості у прозовому тексті. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. 2013. №35. С. 168-170.
35. Кость, І. Я. Механізми вербалізації емоційного стану людини в українському прозовому тексті. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*, т. 24 (63), № 4, ч. 2, с. 279–284.

36. Костюк Г. Світ Винниченкових образів та ідей . *Слово і час*. 1999. №7. С. 14–26.
37. Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі . *Дивослово*. 2003. № 5. С. 24–29.
38. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: монография. Волгоград: Перемена, 2001. 495 с.
39. Курас І. Володимир Винниченко – політик. Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження) . збірник статей. Київ : ІПіЕНД, 2006. С. 8–19.
40. Левченко С. П. Просторічний різновид розмовної лексики в сучасних російських і українських словниках. *Українське усне літературне мовлення*. 1967. С. 93–102.
41. Листування М. Коцюбинського з В. Винниченком. *Радянське літературознавство*. 1988. № 2. С. 50.
42. Маклаков А. Г. Общая психология. учеб. пособие. Санкт-Петербург, 2008. 581 с.
43. Маслянчук Т. В. Проза В. Винниченка : проблеми текстології : автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук : 10.01.09. НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2003. 18 с.
44. Михида Сергій. Слідами його експериментів. монографія. Кіровоград: ЦентральноУкраїнське видавництво, 2002. 192 с.
45. Устенко Н. Фразеологізм і слово у тексті і словнику . *Мовознавчі студії*. Упорядники: К. Іваночко та ін. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 414–420.
46. Науменко Л. О. Мова ранніх творів Володимира Винниченка : дис. на здобуття канд. філол. наук : 10.02.01. Ін-т укр. мови НАН України. – Київ, 2003. 225 с.
47. Панченко В. Будинок з химерами : Творчість В. Винниченка 1900-1920 рр. у європейському літературному контексті: літературна критика. Кіровоград : [б. в.], 1998. – 272 с.

48. Панченко В. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: книга розвідок та мандрівок. Київ: Твім інтер, 2004. 288 с.
49. Петренко Є.М. До проблеми вербалізації емоцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету* вип. 37, С. 81-84.
50. Петренко Є.М. До проблеми вербалізації емоцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. вип. 37, С. 81-84.
51. Погорілий С. Неопубліковані романи Володимира Винниченка.: збірка. Нью-Йорк, 1981, 212 с.
52. Поспелов Г. Н. Теория литературы: учеб. пособие. Москва: ВШ, 1978. 351 с.
53. Реформатский А. А. Введение в языкознание: учебн. пособие. Москва: Аспект Пресс, 1996. 275 с.
54. Романченко А. О. Вербалізація емоційних станів персонажів (на матеріалі творів В. Винниченка). *Вісник наукового студентського товариства Ніжинського державного університету*. 2020. Вип. 23. С. 108-111
55. Салямон Л. С. О физиологии эмоционально-эстетических процессов: монография. Москва: Искусство. 1968. 361 с.
56. Словник української мови в 11 т. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 23.11.20 – 26.11.20).
57. Словник української мови: в 11 т. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970—1980.
58. Ставицька Л. О. Про термін ідіолект . *Українська мова*. 2009. № 4. С. 3–17.
59. Сюзан Форвард. Эмоциональный шантаж. Не позволяйте использовать любовь как оружие против вас. Москва: Эксмо, 2017. – 336 с
60. Томашевский Б. В. Теория литературы: учеб. пособие. Москва: Аспект Пресс, 2001. 334 с.

61. Филимонова О.Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в научном тексте: учебн. пособие. Санкт-Петербург: Престо, 2007. 225 с.
62. Фразеологічний словник української мови/за ред. В.М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 1999. 984 с.
63. Хомський Н. Роздуми про мову: посібник. Львів : Ініціатива, 2000. – 352 с.
64. Чумаченко О. Наміри автора та наративні прийоми в повісті В. Винниченка «Краса і сила». *Винниченкознавчі зошити*. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. Вип. 4. С. 171–182.
65. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка: монография. Москва : ЛКИ, 2008. 208 с.
66. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций: монография. Воронеж, 1987. 190 с.
67. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева ; 2-е изд.]. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.